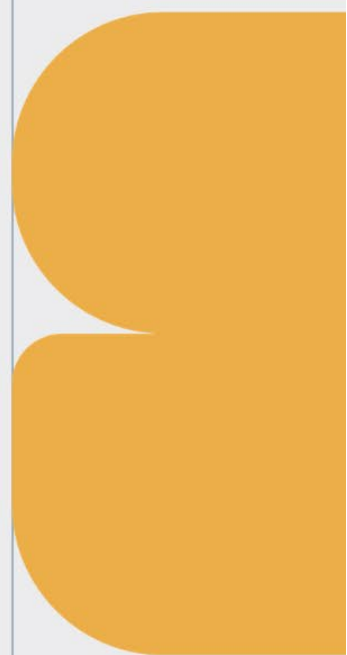
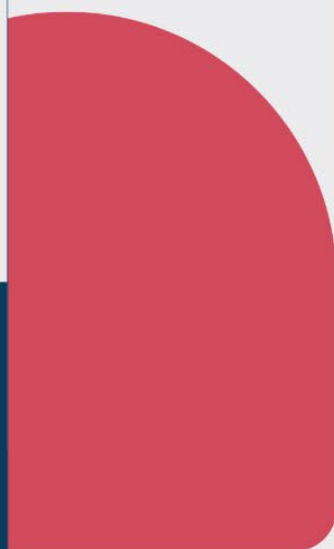

Monitoring Action for Civic Space

Nederland

December 2025

Over dit rapport

Auteurs: Aïcha Chaghoulani & Nathalie Heidema Silva, Nederlands Helsinki Comité

Met dank aan: Dit rapport is tot stand gekomen in samenwerking met de Nederlandse Democratie Coalitie (NDC). Wij danken daarnaast de experts uit de wetenschap en het maatschappelijk middenveld die aan dit rapport hebben bijgedragen door deelname aan focusgroepgesprekken en individuele interviews en door het leveren van waardevolle inhoudelijke input. In het bijzonder bedanken wij het Legal Mobilisation Platform en het International Institute of Social Studies voor het faciliteren van de focusgroep.

Rapportageperiode: januari 2025-december 2025

**Co-funded by
the European Union**

Medegefinancierd door de Europese Unie. De hier geuite ideeën en meningen komen echter uitsluitend voor rekening van de auteur(s) en geven niet noodzakelijkerwijs die van de Europese Unie of het Europese Uitvoerende Agentschap onderwijs en cultuur (EACEA) weer. Noch de Europese Unie, noch het EACEA kan ervoor aansprakelijk worden gesteld.

European Center for
Not-for-Profit Law

BCNL

**new
europe**
sustainable and inclusive

le
mouvement
associatif

 ökotárs
alapítvány

NETHERLANDS
HELSINKI
COMMITTEE

Ogólnopolska
Federacja
Organizacji
Pozarządowych

Civil Society
Development
Foundation

Het MACS-project (Monitoring Action for Civic Space) wordt uitgevoerd door European Center for Not-for-Profit Law, European Civic Forum, Bulgarian Center for Not-for-Profit Law, Foreningen Nyt Europa, Le Mouvement associatif, Okotars Alapitvány, Stichting Nederlands Helsinki Comité, Ogólnopolska Federacja Organizacji Pozarządowych en Fundația pentru Dezvoltarea Societății Civile.

INHOUDSOPGAVE

Over dit rapport	2
Belangrijkste ontwikkelingen	5
Inleiding	5
Dimensies	7
1. Vrijheid van vereniging	7
2. Toegang tot financiering	12
3. Vrijheid van vreedzame vergadering	15
4. Vrijheid van meningsuiting	19
5. Recht op deelname aan besluitvorming	23
6. Veilige ruimte	25
Aanbevelingen	29
Methodologie.....	32

Belangrijkste ontwikkelingen

Inleiding

In 2025 verslechterde de ruimte voor het maatschappelijk middenveld in Nederland verder. De al langer gesignaleerde druk op tegenmacht en tegenspraak nam het afgelopen jaar sterk toe, met merkbare gevolgen voor het maatschappelijk middenveld. Volgens het College voor de Rechten van de Mens (het CRM) gaf 86% van de ondervraagde maatschappelijke organisaties aan dat de omstandigheden voor hun werk de afgelopen twee jaar zijn verslechterd¹ — een bevestiging van de toenemende druk op fundamentele vrijheden. Tegen deze achtergrond dreigt een reeks nieuwe wetsvoorstellen op het gebied van transparantie, terrorisme en surveillance grondrechten in te perken, waaronder de vrijheid van vergadering, vereniging en meningsuiting, evenals het recht op privacy. Samen dreigen deze maatregelen de ruimte voor kritische meningen en publieke participatie aanzienlijk te verkleinen.

In plaats van maatschappelijke organisaties te erkennen als essentiële actoren en waakhonden die de democratische rechtsstaat versterken en beschermen, worden kritische organisaties in het politieke discours steeds vaker afgeschilderd als extremistisch of destabiliserend. In het parlementaire debat worden de laatste jaren vaker moties ingediend en aangenomen die het kabinet oproepen de ANBI-status of financiering van maatschappelijke organisaties in te perken of zelfs een beweging te verbieden. Deze moties krijgen steeds vaker steun van een meerderheid, ook van partijen die traditioneel tot het politieke midden behoren. Dergelijke ontwikkelingen wijzen op een tendens waarbij het beroep op de bescherming van de openbare orde steeds vaker wordt ingezet om vreedzaam activisme te beperken, terwijl minder aandacht uitgaat naar de verplichting van de staat om dit juist te faciliteren en te beschermen als onderdeel van een democratische rechtsstaat.

Afgelopen jaar zijn nieuwe pogingen ondernomen om het demonstratierecht in te perken. Voorbeelden hiervan zijn een voorstel tot wijziging van de Wet openbare manifestaties dat gezichtsbedekking tijdens demonstraties verbiedt, en moties waarin wordt opgeroepen tot uitgebreidere surveillancemogelijkheden, verdere criminalisering van vreedzame demonstranten en het gebruik van gezichtsherkenningstechnologie bij protesten. Tegelijkertijd worden activiteiten zoals pleitbezorging en strategische rechtszaken in het algemeen belang – belangrijke middelen om inspraak te leveren en de overheid ter verantwoording te roepen – steeds vaker als ongewenst of illegitiem bestempeld en wordt de financiering ervan beperkt. De legitimiteit en duurzaamheid van organisaties die zich met deze activiteiten bezighouden, worden hierdoor ondermijnd. Dit draagt bij aan een vijandiger publiek debat waarin maatschappelijke organisaties vaker worden gestigmatiseerd, wat leidt tot meer intimidatie online (en soms ook offline).

Belangrijk is dat deze druk op de maatschappelijke ruimte niet op zichzelf staat. Deze weerspiegelt andere signalen van democratische erosie, waaronder politieke aanvallen op de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht, het ondermijnen van het gezag van

¹ <https://publicaties.mensenrechten.nl/publicatie/24d329a2-cdb0-4f6e-9429-fb7ef9cf5e38>

toezichhoudende instituties en druk op de onafhankelijke journalistiek. De afnemende ruimte voor het maatschappelijk middenveld past in deze bredere uitholling van de waarborgen – de *checks* en *balances* – die ten grondslag liggen aan onze democratische rechtsstaat.

Het politieke en publieke debat laat een zorgwekkende verschuiving in normen en waarden zien. Kenmerkend voor deze verschuiving is de toename van beleidsvoorstellen die strijdig zijn met mensenrechten en de democratische rechtsorde. Steeds vaker worden deze voorstellen niet alleen gesteund door centrumpartijen, maar ook door hen ingediend. Uit een analyse van partijprogramma's door de Nederlandse Orde van Advocaten blijkt dat een groot aantal politieke partijen plannen voorstelt die in strijd zijn met de rechtsstaat.² De druk op de maatschappelijke ruimte is een weerspiegeling van deze bredere ontwikkeling.

Ondanks deze zorgwekkende trends blijft het verzet sterk. Lokale autoriteiten laten zich kritisch uit over beperkingen van het demonstratierecht; ambtenaren spraken zich op meerdere momenten uit over politieke beslissingen die haaks stonden op democratische waarden; en het maatschappelijk middenveld mobiliseerde met succes mensen tegen een wetsvoorstel dat de vrijheid van meningsuiting aantastte. Onafhankelijke waarnemers – waaronder IDEA, CIVICUS en V-Dem – blijven wijzen op zowel de traditioneel hoge democratische standaarden van Nederland als de groeiende kloof tussen wettelijke bescherming en de praktijk.

Al deze ontwikkelingen samen geven aan dat de Nederlandse democratie relatief robuust blijft, maar dat de druk op tegenspraak en tegenmacht verder is toegenomen.

Het aantreden van een nieuwe regering biedt een belangrijke kans om verdere verslechtering te voorkomen en de versterking en bescherming van een robuust, divers en onafhankelijk maatschappelijk middenveld nadrukkelijk op de politieke agenda te plaatsen. Het waarborgen van betekenisvolle participatie van maatschappelijke organisaties in beleidsprocessen en de bescherming van fundamentele vrijheden moeten daarbij kernprioriteiten zijn voor elke nieuwe regering die een levendige en inclusieve democratie wil behouden.

² <https://www.advocatenorde.nl/nieuws/nova-laet-verkiezingsprogrammas-toetsen-op-rechtsstatelijkheid>

Dimensies

1. Vrijheid van vereniging

De vrijheid van vereniging is vastgelegd in artikel 8 van de Grondwet. Iedereen heeft het recht om zich met anderen te verenigen en een maatschappelijke organisatie op te richten. Hoewel dit grondrecht een sterke juridische basis biedt, worden maatschappelijke organisaties in de praktijk geconfronteerd met obstakels. Organisaties hebben met name moeite met de grote hoeveelheid en complexiteit van wet- en regelgeving waaraan zij moeten voldoen, en met moeilijkheden bij het openen en gebruiken van bankrekeningen. Bovendien dreigen verschillende wetsvoorstellen en moties de vrijheid van vereniging te beperken.

Wettelijk kader en registratieproces

Iedereen in Nederland heeft het recht om zich te verenigen. Dit recht is vastgelegd in artikel 8 van de Grondwet. Beperkingen zijn alleen mogelijk wanneer deze bij wet zijn voorgeschreven en in het belang zijn van de openbare orde.³ Dit recht geldt zowel voor rechtspersonen als voor niet-geregistreerde groepen. De meeste non-profitorganisaties zijn geregistreerd als een stichting of een vereniging met leden. Het registratieproces is duidelijk, eenvoudig en snel. Een organisatie kan zich tegen een kleine vergoeding registreren bij de Kamer van Koophandel en er kunnen kosten zijn voor de notaris.⁴ Organisaties moeten ook de wettelijke vertegenwoordiger(s) registreren in het register van *Ultimate Beneficial Owners* (UBO).

Administratieve lasten

Hoewel het registratieproces duidelijk en eenvoudig is, moeten maatschappelijke organisaties zich houden aan een breed scala aan wet- en regelgeving. Denk bijvoorbeeld aan wetgeving met betrekking tot privacy (AVG), anti-witwas en anti-terrorismewetgeving (Wet ter voorkoming van witwassen en financieren van terrorisme – Wwft), arbeidsrecht en specifieke lokale of regionale regelgeving. Uit een onderzoek uit 2023 bleek dat er in Nederland in totaal 136 verschillende wetten en voorschriften van toepassing kunnen zijn op maatschappelijke organisaties. Afhankelijk van de omvang en de reikwijdte van de activiteiten kan dit voor één specifieke organisatie neerkomen op 20 tot 100 verplichtingen.⁵ Dit zorgt voor een hoge administratieve last voor maatschappelijke organisaties, met name voor kleine door vrijwilligers geleide organisaties.

Organisaties melden dat het naleven van alle wet- en regelgeving ten koste gaat van hun kerntaak. Dit kan het moeilijker maken om gemotiveerde vrijwilligers te vinden en legt een extra last op organisaties.⁶ Pro-bono juridische diensten voor maatschappelijke

³ <https://wetten.overheid.nl/BWBR0001840/2023-02-22>

⁴ <https://www.kvk.nl/starten/de-stichting/>

⁵ <https://open.overheid.nl/documenten/67db1b80-a20a-4a2c-93ee-2c5b4bad549b/file>

⁶ <https://open.overheid.nl/documenten/67db1b80-a20a-4a2c-93ee-2c5b4bad549b/file>

organisaties melden een groot aantal verzoeken van maatschappelijke organisaties vanwege deze administratieve lasten. Als gevolg van het hoge aantal verzoeken zijn pro-bono juridische diensten voor maatschappelijke organisaties niet altijd beschikbaar of kunnen verzoeken veel tijd in beslag nemen. Dit is met name een grote uitdaging voor kleine of door vrijwilligers geleide organisaties die niet beschikken over interne juridische expertise, een rechtsbijstandverzekering, of over financiële middelen om juridische expertise in te huren.

Dit complexe web van wet- en regelgeving vormt een extra belemmering voor organisaties die al te maken hebben met politieke of maatschappelijke druk, zoals protestbewegingen en organisaties die opkomen voor de rechten van minderheden en de bestrijding van discriminatie en racisme. Tijdens gesprekken in het eerste monitoringsjaar uitten respondenten hun bezorgdheid over de mogelijke gevolgen van fouten bij de naleving van wetgeving voor hun organisatie, aangezien zij al onder een vergrootglas liggen. In 2025 heeft de Tweede Kamer een amendement aangenomen om non-profitorganisaties en vrijwilligers op te nemen in een wet die de toetsing van regeldruk van nieuwe wetgeving regelt.⁷ Dit kan helpen om de administratieve lasten als gevolg van nieuwe wetgeving te verminderen. Er vonden ook bijeenkomsten plaats tussen maatschappelijke organisaties, ministeries en andere betrokkenen over het verminderen van de administratieve lasten voor maatschappelijke organisaties.⁸

Wet ter voorkoming van witwassen en financieren van terrorisme (Wwft)

De Wet ter voorkoming van witwassen en financiering van terrorisme⁹ legt serieuze beperkingen op aan de toegang tot financiële diensten voor maatschappelijke organisaties. Deze wetgeving legt banken strengere verplichtingen op om ongebruikelijke transacties te controleren en te onderzoeken. Sinds de invoering van deze wet worden maatschappelijke organisaties aan strengere controles onderworpen. Ze worden geconfronteerd met disproportionele administratieve eisen bij het openen van een bankrekening en bij het overmaken van geld naar het buitenland. Dit laatste heeft vooral gevolgen voor organisaties die actief zijn in conflictgebieden. Bovendien leidt dit er in sommige gevallen toe dat banken het niet toestaan om bij hen een rekening te laten openen of overgaan tot de beëindiging van een rekening, ook wel '*de-risking*' genoemd.

Organisaties die opkomen voor de belangen van minderheidsgroepen, zoals moslimgemeenschappen en -individuen, worden onevenredig getroffen door aanvullende onderzoeken en *de-risking*.¹⁰ Ook organisaties die zich inzetten voor de bescherming van de rechten van andere gemarginaliseerde en ondervertegenwoordigde groepen, zoals diaspora-organisaties en groepen die zich inzetten voor de rechten van sekswerkers, ondervinden moeilijkheden als gevolg van deze wetgeving.

Om dit probleem aan te pakken is een rondetafelgesprek opgezet tussen maatschappelijke organisaties, banken en beleidsmakers. Naar aanleiding van publicaties van de Nederlandsche Bank¹¹ en de Nederlandse Vereniging van Banken¹² over *de-risking* en de noodzaak van een meer risicogerichte aanpak, alsmede naar aanleiding van pleitbezorging vanuit de non-profit sector, heeft de Nederlandse Vereniging van Banken in 2023 gedetailleerde richtlijnen voor banken opgesteld voor de risicobeoordeling van non-

⁷ https://www.eerstekamer.nl/behandeling/20250130/amendement_van_het_lid_inge_van/document3/f=/vmklf9g22aue.pdf

⁸ <https://goededoelennederland.nl/over-de-sector/nieuws/tweede-kamer-stemt-unaniem-in-met-toets-regeldruk-voor-goede-doelen-en-vrijwilligers>

⁹ *Wet ter voorkoming van witwassen en financieren van terrorisme (Wwft)*

¹⁰ Hoe banken moslims tot verdachten maken, Davidson & Strop, Follow the Money, 6 september 2025

¹¹ <https://www.dnb.nl/media/2ambvxt/van-herstel-naar-balans.pdf>

¹² <https://www.nvb.nl/publicaties/rapporten-verslagen-brochures/undesirable-consequences-of-de-risking-for-customers-and-banks-2022/>

profitklanten.¹³ Dit gebeurde via een dialoog tussen verschillende belanghebbenden, waaronder de wetgever, de toezichthouder, banken en vertegenwoordigers van de sector. Volgens de norm moeten banken non-profitklanten in eerste instantie als neutraal beschouwen (en niet langer standaard als risicovolle klanten) en hun risicoprofiel beoordelen op basis van een lijst met risicoverhogende en -beperkende factoren. De implementatie van de norm heeft de toegang van organisaties tot financiële diensten aanzienlijk verbeterd, maar uitdagingen blijven aanwezig. Uit een recent onderzoek uit 2025 blijkt dat 52% van de ondervraagde maatschappelijke organisaties nog steeds moeilijkheden ondervindt, met name door frequente administratieve verzoeken en hoge bankkosten.¹⁴ De implementatie van het EU-pakket ter bestrijding van witwassen en terrorismefinanciering kan nieuwe uitdagingen met zich meebrengen voor de toegang van maatschappelijke organisaties tot financiële diensten.

Transparantiewet

Een nieuw wetsvoorstel inzake transparantie van financiering dreigt de vrijheid van vereniging in te perken. Het wetsvoorstel heeft tot doel ongewenste buitenlandse beïnvloeding tegen te gaan. De noodzaak en doeltreffendheid van de wet, naast de reeds bestaande instrumenten, zijn onvoldoende gerechtvaardigd, terwijl er onevenredige beperkingen worden opgelegd aan de vrijheid van vereniging.

Ondanks brede kritiek vanuit het maatschappelijk middenveld,¹⁵ het College voor de Rechten van de Mens¹⁶ en de Raad van State,¹⁷ is de wet goedgekeurd in de Tweede Kamer en ligt deze nu ter behandeling bij de Eerste Kamer.¹⁸ Op 25 november organiseerde de Senaat een deskundigenbijeenkomst over het wetsvoorstel, waar vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties en het College vraagtekens plaatsten bij de legitimiteit, noodzaak en proportionaliteit van de wet. Vertegenwoordigers van het Nederlandse Genootschap van Burgemeesters en het hoofd van het Openbaar Ministerie uitten eveneens hun twijfels over de bevoegdheden die hun worden toegekend in de wet.¹⁹

Het wetsvoorstel geeft de burgemeester discretionaire bevoegdheid om informatie over donaties op te vragen. Dit omvat informatie over de geografische herkomst van een donatie, het doel waarvoor de donatie is ontvangen en de omvang van de donatie. Indien nodig kan het verzoek ook persoonsgegevens van donateurs omvatten. Als een organisatie hieraan geen gevolg geeft, kan de burgemeester sancties opleggen.

De wet biedt de openbaar aanklager ook de mogelijkheid om de rechtbank te verzoeken een stakingsbevel op te leggen aan de activiteiten van een organisatie voor maximaal twee jaar. Ook is het mogelijk om boetes op te leggen, een tijdelijk verbod in te stellen op het ontvangen van bepaalde donaties, of om bepaalde activa te bevriezen. De gronden waarop dit bevel is gebaseerd, zijn vaag omschreven. Dit kan leiden tot rechtsonzekerheid en heeft een onevenredig effect op de uitoefening van de vrijheid van vereniging van organisaties. Deze sancties kunnen niet alleen zijn weerslag hebben op de activiteiten die worden onderzocht, maar kunnen alle activiteiten van een organisatie raken. De wet biedt ook de

¹³ njb-standaard-not-for-profit-organisaties-npo-eng.pdf

¹⁴ <https://argos.vpro.nl/artikelen/helpt-stichtingen-en-verenigingen-heeft-problemen-bank-dankzij-doorgeschoten-anti-terrorismemaatregelen>

¹⁵ Artikel ECNL: <https://ecnl.org/news/dutch-transparency-act-more-clarity-proportionality-and-safeguards-needed>, Artikel NHC inclusief link naar andere brieven: <https://www.nhc.nl/statement-sta-nu-op-voor-onze-burgerrechten-en-bescherm-de-rechtsstaat-stop-de-wtmo-en-de-wbvo/>

¹⁶ <https://publicaties.mensenrechten.nl/publicatie/78518667-2445-4fe1-9a6d-1370abc7a5a4>

¹⁷ Raad van State, advies w.16.19.0408/II (2020) & advies w.16.21.0261/II (2022)

¹⁸ https://www.eerstekamer.nl/wetsvoorstel/35646_wet_transparantie_en

¹⁹ https://www.eerstekamer.nl/commissievergadering/20251125_j_v

mogelijkheid om sancties preventief toe te passen, voordat een strafbaar feit is vastgesteld.²⁰

De vage definities in het wetsvoorstel openen de deur voor een selectieve en willekeurige toepassing. De discretionaire bevoegdheid van burgemeesters om informatie op te vragen is om verschillende redenen problematisch, onder meer omdat beslissingen politiek beïnvloed kunnen worden. Het niet voldoen aan het verzoek om informatie of het vermoeden van "ondermijnende activiteiten" kan leiden tot disproportionele sancties die het gehele voortbestaan van een organisatie in gevaar kunnen brengen. Het wetsvoorstel werkt daarbij stigmatisering van maatschappelijke organisaties in de hand. De wijziging van de titel van het wetsvoorstel tot de Wet transparantie en tegengaan ondermijning door maatschappelijke organisaties, benadrukt dit risico.

Indien noodzakelijk geacht voor diens taakuitoefening is de burgemeesters bevoegd om informatie te verwerken over religieuze en levensbeschouwelijke overtuigingen die direct of indirect kunnen worden afgeleid uit de opgevraagde informatie, en kan deze informatie gedeeld worden met verschillende andere autoriteiten. De noodzaak en proportionaliteit van de verwerking van deze gevoelige persoonsgegevens zijn onduidelijk en onvoldoende onderbouwd. Dit vergroot het risico op discriminatie.

De wet kan een afschrikkend effect (*chilling effect*) hebben, aangezien zij niet alleen kan leiden tot zelfcensuur onder organisaties, maar ook donaties kan ontmoedigen – met name donaties aan kritische organisaties en donaties uit landen die als risicovol worden beschouwd. Bovendien kan de wet leiden tot discriminatie van bepaalde religieuze groeperingen en stigmatisering van organisaties die buitenlandse financiering ontvangen, zonder dat dit een bewezen effect heeft op het tegengaan van ongewenste buitenlandse beïnvloeding.

Ten slotte houdt het wetsvoorstel ook geen rekening met beleidsontwikkelingen op EU-niveau die van invloed kunnen zijn op de regels voor het ontvangen van buitenlandse financiering op nationaal niveau, zoals de richtlijn inzake 'transparantie van namens derde landen uitgevoerde belangvertegenwoordigingsactiviteiten'.²¹ Dit zou kunnen leiden tot verhoogde druk en een nog grotere administratieve last voor maatschappelijke organisaties.

Toegang tot de rechter

In reactie op veelbesproken rechtszaken tegen de staat door maatschappelijke organisaties op het gebied van o.a. klimaatbescherming en wapenhandel, is in de politieke en publieke arena weerstand ontstaan tegen organisaties die gebruik maken van hun recht om tegen de overheid te procederen. Parlementsleden riepen op om hun financiering in te trekken en de mogelijkheden te beperken om uit naam van het algemeen belang te procederen. Dit zet druk op de toegang tot de rechter voor maatschappelijke organisaties, een belangrijk instrument waarmee maatschappelijke organisaties overheden ter verantwoording kunnen roepen.

In 2023 heeft het parlement een motie aangenomen (motie Stoffer c.s.) waarin de regering wordt opgeroepen te onderzoeken of er strengere voorwaarden gesteld kunnen worden aan de mogelijkheid voor organisaties om een rechtszaak tegen de staat aan te spannen. Voorstanders van de motie trokken de legitimiteit van maatschappelijke organisaties in

²⁰https://www.eerstekamer.nl/bijlage/20251121/position_paper_goede_doelen/document3/f=/vmsoimrwmhpk.pdf

²¹<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52023PC0637>

zaken van algemeen belang in twijfel en pleitten voor het stellen van strengere eisen aan de representativiteit van een organisatie.

In reactie hierop gaf de regering opdracht tot een vergelijkende studie in het kader van de evaluatie van de Wet afwikkeling massaschade in collectieve actie (WAMCA). Deze vergelijkende studie onderzocht de Nederlandse praktijk en bracht in kaart hoe o.a. de representativiteitseis in andere landen wordt uitgevoerd. Uit het eerste deel van de studie, dat in juni 2025 werd gepubliceerd, blijkt dat de bestaande representativiteitseis al leidt tot rechtsonzekerheid vanwege de diffuse en contextgebonden toepassing. Nederlandse rechtsgeleerden waarschuwen dat verdere beperkingen de rechtstoegang en -bescherming kunnen ondermijnen, met name voor ondervertegenwoordigde en kwetsbare groepen. Dit risico wordt nog groter als de representativiteit wordt gekoppeld aan de directe achterban van een organisatie. Dit is vaak moeilijk te definiëren of te meten, waardoor de rechtsonzekerheid kan toenemen. Dit roept twijfels op over de naleving van mensenrechtenverdragen, waaronder het Verdrag van Aarhus.

De evaluatiecommissie presenteerde haar eindrapport in november 2025. De commissie concludeerde dat er weliswaar enkele juridische onzekerheden en praktische knelpunten zijn, maar dat dit onvermijdelijk is bij grote wetshervormingen zoals de WAMCA. Er is behoefte aan meer juridische duidelijkheid, maar dit hoeft niet via wetswijzigingen te gebeuren en kan ook via jurisprudentie worden bereikt. De commissie geeft een lijst met aanbevelingen die de uitvoering van de huidige wet kunnen versterken.²² De staatssecretaris van Justitie en Veiligheid constateerde op basis van deze conclusies dat er geen aanleiding was voor een wettelijke herziening van de WAMCA.²³

Andere beperkingen

De Eerste Kamer behandelde een wetsvoorstel inzake het bestuurlijk verbod op organisaties die de openbare orde ondermijnen (*Wet bestuurlijk verbod ondermijnende organisaties*). Dit voorstel was aanvankelijk gericht op het verbieden van motorbendes, maar opende de deur voor een bredere toepassing. Het voorstel gaf de minister van Justitie en Veiligheid de bevoegdheid om organisaties te verbieden die de openbare orde ondermijnen. De definitie van “ondermijning van de openbare orde” was vaag en breed gedefinieerd en leidde tot grote zorgen bij maatschappelijke organisaties. Door de vage begripsafbakening bestond het risico dat ook organisaties die vreedzame demonstraties organiseren onder de regeling kunnen vallen, zeker wanneer deze als ordeverstorend worden bestempeld. De Eerste Kamer verwierp het wetsvoorstel vanwege een gebrek aan noodzaak.²⁴ De discussie die ontstond rondom het wetsvoorstel weerspiegelt echter een bredere trend waarbij de bescherming van de openbare orde steeds verder wordt opgerekt in nieuwe wetsvoorstellen, zonder dat er goed wordt gekeken naar de noodzaak, effectiviteit en proportionaliteit. Het risico bestaat dat dit leidt tot selectieve inzet van repressieve maatregelen tegen bepaalde groepen. Nadat duidelijk werd dat de Eerste Kamer dit wetsvoorstel zou verwerpen, kondigde de minister van Justitie en Veiligheid aan dat hij verder onderzoek zal doen naar de mogelijkheden tot “het verbieden van organisaties die mogelijk banden hebben met terroristische organisaties”.²⁵

De Tweede Kamer nam nieuwe asielwetten aan met een amendement dat het verblijf van ongedocumenteerden migranten strafbaar stelt. Naast bredere zorgen over de rechten van (ongedocumenteerde) migranten en vluchtelingen, werd hiermee ook het verlenen van

²² <https://open.overheid.nl/documenten/d49ac1dc-53fe-486d-8588-11bbf04184e5/file>

²³ <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2025D47139&did=2025D47139>

²⁴ https://www.eerstekamer.nl/nieuws/20250527/senaat_verwerpt_bestuurlijk_verbod

²⁵ <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2025D21746&did=2025D21746>

hulp aan ongedocumenteerde migranten strafbaar gesteld.²⁶ Na brede kritiek en druk vanuit de Eerste Kamer werd de wet in december aangenomen met een novelle (wijzigingsvoorstel) die de strafbaarstelling van hulp en andere diensten aan ongedocumenteerde migranten moet voorkomen. De wijziging van de strafbaarstelling van "illegaal verblijf" blijft echter volledig intact. Hierdoor kan de wet alsnog vérstrekkende en schadelijke gevolgen hebben voor personen zonder papieren en hun toegang tot hulp en ondersteunende diensten. De wet zal een afschrikkend effect hebben, omdat migranten zonder papieren uit angst voor repercussies minder snel hulp zullen zoeken. Bovendien ontbrak het bij de voorbereiding van de wijziging aan voldoende overleg en afweging. De rechtsgrondslag die moet voorkomen dat hulpverlening wordt gecriminaliseerd is twijfelachtig en onvoldoende doordacht.²⁷ Dit laat ruimte voor willekeurige toepassing en rechtsonzekerheid voor dienstverleners. Deze bezorgdheid wordt breed gedeeld door juristen, maatschappelijke organisaties en uitvoerende instellingen.²⁸ De wet ligt nu ter behandeling bij de Senaat.

Ten slotte heeft het parlement verschillende moties aangenomen die in strijd zijn met het recht op vrijheid van vereniging, waaronder voorstellen om de Antifa-beweging te verbieden²⁹ en de ANBI-status van Extinction Rebellion in te trekken.³⁰ Hoewel deze moties niet zijn uitgevoerd vanwege hun strijdigheid met nationaal en internationaal recht, is hun aanneming op zichzelf al zorgwekkend. Voor het eerst werden dergelijke maatregelen gesteund door een parlementaire meerderheid, waaronder gematigde en centumpartijen. Dit wijst op een zorgelijke normverschuiving in de politieke arena, waarin voorstellen die haaks staan op mensenrechtenafspraken en rechtsstatelijke principes steeds normaler worden.

2. Toegang tot financiering

Het financieringslandschap voor maatschappelijke organisaties in Nederland is aanzienlijk veranderd in de afgelopen twee jaar: van een overwegend gunstig klimaat naar een context die wordt gekenmerkt door toenemende beperkingen en onzekerheid. De overheidsfinanciering voor het maatschappelijk middenveld is aanzienlijk verminderd. Pleitbezorging in Nederland werd uitgesloten van subsidiekaders voor ontwikkelingssamenwerking, en de nadruk kwam te liggen op het bevorderen van Nederlandse belangen, dienstverlening en capaciteitsondersteuning. Dit leidt er nu al toe dat maatschappelijke organisaties minder capaciteit hebben om kritisch toezicht te houden op en bij te dragen aan het Nederlandse buitenlandbeleid. In een survey die werd uitgevoerd in opdracht van het CRM beschreef 52% van de geïnterviewde maatschappelijke organisaties het financieringsklimaat als slecht.³¹

Wettelijk kader

Over het algemeen zijn maatschappelijke organisaties vrij om financiële en materiële middelen te zoeken, te ontvangen en te gebruiken. Maatschappelijke organisaties mogen op verschillende manieren fondsen werven, zoals online fondsenwervingscampagnes,

²⁶ <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/wetsvoorstellen/detail?cfg=wetsvoorsteldetails&qry=wetsvoorstel%3A36704>

²⁷ <https://www.raadvanstate.nl/adviezen/@154193/w03-25-00303-ii/>

²⁸ <https://stopdeasielwetten.nl/info>

²⁹ <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?did=2025D40130&id=2025Z17241&utm>

³⁰ <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-34324-21.html>

³¹ https://www.verwey-jonker.nl/wp-content/uploads/2025/09/124460_Ervaren-ruimte-maatschappelijk-middenveld-Nederland.pdf

crowdfunding, collectebussen en deur-aan-deurwerving. Er is geen wetgeving die de manieren van fondsenwerving beperkt. Wel hebben organisaties zich in hun fondsenwerving te houden aan bestaande wet- en regelgeving zoals regels rondom privacy en telecommunicatie. Daarnaast zijn er verschillende codes en richtlijnen die vanuit de sector zelf zijn opgesteld.³² Deze regels zijn over het algemeen proportioneel en gerechtvaardigd. Particuliere stichtingen en filantropische organisaties zijn vrij om zonder inmenging fondsen op te richten en financiering toe te kennen.

De meeste maatschappelijke organisaties en stichtingen zijn ANBI-instellingen (Algemeen Nut Beogende Instelling). Dit betekent dat ze het algemeen belang dienen en bepaalde belastingvrijstellingen genieten. Om een ANBI te registreren, moet een organisatie aantonen dat de activiteiten het algemeen belang dienen en moet de organisatie aan bepaalde voorwaarden voldoen. Dit omvat de publicatie van een jaarverslag op de website en bepaalde vereisten met betrekking tot goed bestuur.³³ Veel maatschappelijke organisaties voldoen ook aan aanvullende normen en gedragscodes die door de sector zijn ontwikkeld (zelfregulering). Deze kunnen o.a. betrekking hebben op fondsenwerving, transparantie, toezicht, integriteit en goed bestuur (CBF Keurmerk, Partos 9001). Naleving van sectorale normen kan een criterium zijn om in aanmerking te komen voor financiering van donoren of een aanvraagprocedure vereenvoudigen. Niet-geregistreerde organisaties kunnen donaties inzamelen via crowdfundingplatforms of andere methoden. Ze kunnen zich echter niet registreren als ANBI.

Beperkingen op buitenlandse financiering

Er zijn geen specifieke beperkingen voor het ontvangen van buitenlandse financiering. Zoals hierboven omschreven, kan het ontvangen van buitenlandse financiering als gevolg van wetgeving tegen witwassen en terrorisme, wel leiden tot extra onderzoeken door banken.

De WTMO introduceert nieuwe transparantievereisten. Burgemeesters kunnen organisaties verzoeken om informatie te verstrekken over donaties van meer dan € 15.000. Deze drempel kan worden verlaagd voor donaties afkomstig uit landen die als risicovol worden beschouwd voor ongewenste buitenlandse beïnvloeding.

Overheidssteun voor maatschappelijke organisaties

De Nederlandse overheid heeft een lange traditie van het verlenen van financiële steun aan het maatschappelijk middenveld. Jarenlang onderscheidden de Nederlandse ontwikkelingssamenwerkingsprogramma's voor maatschappelijke organisaties zich door hun sterke focus op het ondersteunen van samenspraak en tegenspraak. Deze financiering en andere financieringskaders stelden middelen beschikbaar voor maatschappelijke organisaties om mensenrechten in het buitenland te verdedigen, maar ook toezicht te houden op en bij te dragen aan het Nederlandse buitenlands beleid. Dit zorgde voor vertrouwen en langdurige samenwerking tussen maatschappelijke organisaties en het ministerie. Maatschappelijke organisaties werden hierin erkend als kritische stemmen die hielpen bij het vormgeven van het buitenlands beleid, maar ook de regering ter verantwoording konden roepen wanneer dat nodig was.

Tijdens de vorige regering (2024-2025) veranderde dit perspectief volledig. De vorige minister van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingshulp sprak zich nadrukkelijk uit tegen internationale ontwikkelingssamenwerking in het algemeen en subsidies voor

³² <https://goededoelen.nl/spelregels/werving>

³³ https://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/bldcontentnl/belastingdienst/zakelijk/bijzondere_regelingen/goede_doelen/algemeen_nut_beogende_instellingen/wat_is_een_anbi

maatschappelijke organisaties in het bijzonder.³⁴ De financiering voor maatschappelijke organisaties werd aanzienlijk teruggeschoefd. Met name het budget voor internationale ontwikkelingssamenwerking wordt vanaf 2027 structureel met 2,4 miljard euro per jaar verlaagd. Maatschappelijke organisaties worden onevenredig hard getroffen door deze bezuinigingen. De financiering voor maatschappelijke organisaties tussen 2026 en 2030 wordt met 70% teruggebracht van 1,4 miljard euro naar 390–565 miljoen euro voor de periode 2026–2033.³⁵ De financiering voor internationale mensenrechten en democratieondersteuning vanuit andere subsidiekaders wordt tegen 2027 gehalveerd. In Nederland wordt ook bezuinigd op lokaal niveau als gevolg van de verminderde financiering voor gemeenten.³⁶ Al deze bezuinigingen hebben nu al een onomkeerbare impact gehad op maatschappelijke organisaties in Nederland, met reorganisaties en ontslagen als gevolg.

De prioriteiten zijn verschoven naar het behartigen van Nederlandse belangen en het verlenen van diensten. In het nieuwe subsidiekader voor ontwikkelingssamenwerking kwam internationale pleitbezorging of pleitbezorging richting de Nederlandse overheid niet langer in aanmerking voor financiële steun. Na oppositie vanuit het parlement is de beperking op internationale pleitbezorging uit de nieuwe financieringskaders geschrapt. Pleitbezorging in Nederland op internationale thema's, en richting de Nederlandse regering, is nog steeds niet subsidiabel.³⁷ Dit heeft aanzienlijke gevolgen voor het vermogen van maatschappelijke organisaties om toezicht te houden op, en een bijdrage te kunnen leveren aan de buitenlandse beleidsagenda van Nederland. Hoewel een parlementaire meerderheid een motie heeft aangenomen waarin de minister van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingshulp wordt verzocht de beperking op pleitbezorging jegens de Nederlandse regering op te heffen, weigert de demissionaire regering dit uit te voeren.

Het ministerie van Buitenlandse Zaken onderzocht ook een nieuwe drempel voor het ontvangen van financiering uit het budget voor ontwikkelingssamenwerking. De minister van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingshulp kondigde een nieuwe drempel aan die bepaalde dat ten minste 50% van de inkomsten van een organisatie uit andere bronnen moet komen om in aanmerking te komen voor subsidie. Dit is later gewijzigd, omdat veel maatschappelijke organisaties na jarenlange samenwerking zouden worden uitgesloten van financiering. Om maatschappelijke organisaties de tijd te geven hun financiering te diversifiëren, werd het criterium voorlopig herzien naar de regel dat een organisatie nooit meer financiering mag ontvangen van Buitenlandse Zaken dan zij ontvangt uit andere financieringsbronnen. Dit kan een overbruggingsmaatregel zijn, maar uiteindelijk toch leiden tot de 50%-regel.

Belastingregels

Het Nederlandse belastingstelsel bevordert particuliere donaties door middel van de giftenaftrek en biedt maatschappelijke organisaties met een ANBI-status fiscale voordelen. Het nieuwe belastingplan voor 2025 bevatte beperkingen op de giftenaftrek. Na kritiek vanuit het maatschappelijk middenveld en het parlement werden de meeste van deze beperkingen teruggedraaid. De in 2024 ingevoerde regeling 'geven vanuit vennootschap'

³⁴Enkele voorbeelden zijn: <https://nos.nl/artikel/2544059-minister-klever-voor-ontwikkelingshulp-bezuinigt-1-miljard-op-ngo-s> & Minister Klever weet niet of ze wel extra geld wil voor ontwikkelingshulp: 'Ngo's moeten meer hun eigen broek ophouden' | Het Parool

³⁵ <https://www.government.nl/latest/news/2024/11/11/first-development-budget-cuts-announced-overhaul-of-grants-for-ngos>

³⁶ <https://vng.nl/artikelen/gemeenten-vallen-in-financieel-ravijn>

³⁷ <https://www.government.nl/topics/grant-programmes/femfocus-2026-2030>

werd wel geschrapt.³⁸ Hierdoor vallen giften boven het maximaal aftrekbare bedrag niet langer buiten de fiscale uitdeling- en dividendregels. Deze beleidswijziging ontmoedigt grote bedrijfsdonaties en belemmert de ontwikkeling van steward-ownershipmodellen, waarbij aandelen met economisch recht (financiële voordelen) worden geschonken aan organisaties van algemeen nut. In 2024 schonk het bedrijf AFAS software 30% van zijn aandelen aan filantropische stichtingen met de verklaring dat deze overdracht onder het nieuwe belastingstelsel niet mogelijk zou zijn geweest.³⁹ Deskundigen verwachten dat dit kan leiden tot een aanzienlijke daling van de donaties aan maatschappelijke organisaties vanuit het bedrijfsleven.⁴⁰

De status van algemeen nut (ANBI) van maatschappelijke organisaties is steeds vaker onderdeel van politieke discussie. Meerdere keren werd er opgeroepen tot het intrekken van een ANBI-status van een organisatie. Tijdens een debat over het demonstratierecht werd bijvoorbeeld een motie aangenomen om de ANBI-status van Extinction Rebellion in te trekken.⁴¹ De minister van Justitie en Veiligheid antwoordde dat er momenteel geen wettelijke grond is om de ANBI-status in te trekken, maar dat de regering mogelijkheden zal onderzoeken om de wetgeving inzake de ANBI-status te herzien.⁴² De zorg bestaat dat dit beperkingen kan opleggen aan welke organisaties in aanmerking komen voor een ANBI-status. Het intrekken van de ANBI-status van een organisatie wordt steeds vaker een instrument om organisaties mee te intimideren. Dit kan tevens afbreuk doen aan de legitimiteit van de ANBI-status als erkenning dat een organisatie het algemeen belang dient.

3. Vrijheid van vreedzame vergadering

Het afgelopen jaar markeerde opnieuw een jaar van verhit politiek en publiek debat over het demonstratierecht. Terwijl het demonstratierecht stevig is verankerd in de Nederlandse wet, roepen politici en opiniemakers regelmatig op tot meer beperkingen op dit recht. Ook worden er steeds vaker moties aangenomen en wetsvoorstellen ingediend die het demonstratierecht dreigen te beperken en vreedzame demonstranten criminaliseren. Ondanks dat het merendeel van de demonstraties vreedzaam verloopt en in beperkte mate voor verstoringen zorgt, wordt de bescherming van de openbare orde steeds vaker aangehaald om demonstraties te beperken en surveillance te versterken.

Wettelijk kader

Het demonstratierecht is vastgelegd in artikel 9 van de Grondwet. Iedereen heeft het recht om te demonstreren. Beperkingen kunnen alleen worden opgelegd om de volksgezondheid of de verkeersveiligheid te beschermen, of om wanordelijkheden te voorkomen. De algemene regels en bevoegdheden rond demonstraties zijn vastgelegd in de 'Wet openbare manifestaties' (WOM).⁴³ De WOM bepaalt wanneer en hoe beperkingen kunnen worden opgelegd aan een demonstratie. De wet is van toepassing op alle vreedzame bijeenkomsten, en beperkingen kunnen alleen worden opgelegd aan de vorm (locatie, tijdstip, enz.) en niet aan de inhoud van de demonstratie.

³⁸ <https://goededoelennederland.nl/over-de-sector/belangenbehartiging/giftenaftrek-en-geefwet>

³⁹ <https://mtsprout.nl/leiderschap/afas-schenking-bas-van-der-veldt>

⁴⁰ <https://fd.nl/opinie/1542504/filantropie-zal-opdrogen-door-nieuwe-regelgeving>

⁴¹ <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-34324-21.html>

⁴² <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-34324-35.html>

⁴³ <https://wetten.overheid.nl/BWBR0004318/2010-10-10>

Mogelijke beperkingen worden in de wet beschreven. De WOM staat o.a. een beperking, verbod of beëindiging van een protest toe in het belang van het verkeer. Enkel een demonstratie beperken, verbieden of beëindigen in het belang van het verkeer is niet in overeenstemming met internationale mensenrechtenverdragen. Een demonstratie mag enige hinder voor het verkeer veroorzaken.⁴⁴ Op basis van artikel 7 van de WOM kan een demonstratie worden verboden of beëindigd als er niet aan de vereiste kennisgeving is voldaan. Deelnemers aan een demonstratie die niet tijdig is aangekondigd, kunnen worden veroordeeld tot maximaal twee maanden hechtenis of een boete.⁴⁵ Ook dit is niet in overeenstemming met internationale mensenrechtenverdragen.⁴⁶

Demonstraties in de praktijk

Het aantal demonstraties is de afgelopen tien jaar gestegen van 2.085 in 2015 tot 6.502 in 2022 (het laatste jaar waarvan cijfers bekend zijn).⁴⁷ Bovendien vond 97% van deze demonstraties plaats zonder "incidenten". Het aantal demonstraties blijft groeien. In 2024 waren er in Amsterdam alleen al 3.000 geregistreerde demonstraties, bijna het dubbele van het aantal in 2023.⁴⁸ Deze cijfers laten zien dat slechts een klein percentage van de demonstraties gepaard gaat met "incidenten". Informatie over de ernst en de daders van deze incidenten ontbreekt. Geïsoleerde gewelddadige acties van een paar deelnemers doen op zichzelf geen afbreuk aan het vreedzame karakter van een bijeenkomst.⁴⁹

Hoewel de overgrote meerderheid van de demonstraties vreedzaam verloopt, handelen autoriteiten vaak vanuit een risicogerichte houding en benaderen ze protesten voornamelijk vanuit een controle- en dreigingsperspectief. Tussen 2020 en 2024 is het aantal vreedzame protesten dat door de politie uiteen is gedreven met 80% gestegen, van 50 naar 90 demonstraties.⁵⁰ De zorg bestaat dat de focus van het politietoetreden is verschoven van faciliteren naar controle, vooral gezien de ruime beoordelingsvrijheid om demonstranten te monitoren, te controleren, uiteen te drijven of te bestraffen.

De kennisgevingsprocedure zoals beschreven in de WOM wordt bepaald door de gemeenteraad en kan daarom per gemeente verschillen. De inconsistente toepassing tussen gemeenten kan leiden tot aanzienlijke verschillen in de manier waarop kennisgevingsprocedures, verboden en beperkingen worden afgehandeld. Dit kan het proces onnodig ingewikkeld en belastend maken voor demonstranten, vooral voor landelijke bewegingen die in verschillende gemeenten demonstraties organiseren, of voor kleinere groepen met minder middelen.⁵¹ Het aantal demonstraties dat niet vooraf bij de gemeente wordt aangemeld, is toegenomen.⁵²

Politietoetreden

De afgelopen jaren zijn verschillende gevallen van politiegeweld of wangedrag gemeld. Een recent voorbeeld van grootschalig en disproportioneel politiegeweld is de pro-Palestina-demonstratie in Amsterdam op 13 november 2024.⁵³ In november 2025 dienden

⁴⁴ https://unece.org/sites/default/files/2024-02/UNSR_EnvDefenders_Aarhus_Position_Paper_Civil_Disobedience_EN.pdf

⁴⁵ <https://wetten.overheid.nl/BWBR0004318/2010-10-10>

⁴⁶ https://www.amnesty.nl/content/uploads/2022/11/AMN_22_33_demonstratierecht-onder-druk.pdf

⁴⁷ <https://open.overheid.nl/documenten/dpc-a5d776d6b8cdc8fef258be39acdb5563935f5fc6/pdf>

⁴⁸ <https://www.nrc.nl/nieuws/2025/09/03/het-aantal-demonstraties-in-amsterdam-groeit-explosief-nu-staat-het-bijkans-heilige-demonstratierecht-er-onder-druk-a4904923?t=1762778941>

⁴⁹ CCPR, GC 37, Vreedzame vergadering, CCPR/C/GC/37, paragraaf 19; HRC, Gezamenlijk SR-rapport over het beheer van vergaderingen, A/HRC/31/66, paragraaf 20.)

⁵⁰ <https://www.democratiemonitor.nl/rapport-democratie-monitor-2025/>

⁵¹ https://www.amnesty.nl/content/uploads/2022/11/AMN_22_33_demonstratierecht-onder-druk.pdf

⁵² <https://open.overheid.nl/documenten/dpc-a5d776d6b8cdc8fef258be39acdb5563935f5fc6/pdf>

⁵³ <https://controlealtdelete.nl/articles/grootschalig-buitenproportioneel-geweld-in-amsterdam#gsc.tab=0>

demonstranten klachten in nadat de politie nummers op hun voorhoofd had geschreven tijdens een protest tegen een bedrijf dat onderdelen voor straaljagers aan Israël levert.⁵⁴

Bij het opbreken van een protest maakt de politie regelmatig gebruik van bokkenpoten, een pijnlijke polsklemtechniek, of een neusklem. Naar aanleiding van klachten van demonstranten oordeelde de klachtencommissie van de politie in 2024 dat politieagenten terughoudend moeten zijn met het gebruik van deze technieken.⁵⁵ In de praktijk worden demonstranten echter nog steeds vaak geconfronteerd met het gebruik van polsklemmen. Uit een klachtenprocedure in 2025 bleek dat deze technieken deel uitmaken van het curriculum tijdens de politieopleiding. De klachtencommissie heeft de politie verzocht haar aanpak in overeenstemming te brengen met Europese mensenrechtennormen.⁵⁶

Demonstranten die bij de politie een klacht indienen over politiegeweld of -wangedrag tijdens een demonstratie, krijgen te maken met langdurige procedures met een vaak onbevredigende uitkomst. Uit onderzoek van Amnesty International Nederland blijkt dat de klachtenprocedure geen effectief rechtsmiddel is. Het onderzoek toont aan dat de politie niet alle klachten grondig onderzoekt en dat het toezicht ontoereikend is. Als gevolg daarvan krijgen gedupeerde burgers geen rechtsherstel.⁵⁷

De meeste klachten en incidenten worden door de politie zelf onderzocht, tenzij het om een dodelijk incident gaat. Dit is niet in overeenstemming met artikel 3 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM), dat een onafhankelijk onderzoek vereist na klachten over onmenselijke behandeling en politiegeweld. Zeer weinig gevallen van politiegeweld leiden tot strafrechtelijke vervolging. Hoewel proportionaliteit en subsidiariteit worden beoordeeld volgens de Nederlandse politiewetgeving, toetsen rechters niet altijd of het geweld strikt noodzakelijk was in overeenstemming met het EVRM. Het onderzoek naar politiegeweld voldoet daarom niet volledig aan de eisen van het EVRM.⁵⁸

Noodwetgeving

Een onderzoek van de NOS illustreert hoe autoriteiten steeds vaker hun toevlucht nemen tot noodmaatregelen. Dit heeft aanzienlijke gevolgen voor de grondrechten van burgers, waaronder de vrijheid van vergadering.⁵⁹

Noodwetgeving wordt vaak gebruikt om protesten uiteen te drijven. Terwijl de WOM al ruime bevoegdheden toekent aan burgemeesters, maken zij steeds vaker gebruik van noodbevoegdheden om vreedzame bijeenkomsten te verbieden of op te breken. Dit leidt meestal tot een buitensporige beperking van het recht op vreedzame vergadering.⁶⁰

Hieronder vallen ook de bestuurlijke verplaatsingen waarmee demonstranten van de protestlocatie worden verwijderd en op een andere locatie worden vrijgelaten. Het noodbevel als basis voor de verplaatsing van vreedzame demonstranten roept vragen op over de rechtsgrondslag en het ontbreken van harmonisatie van internationale normen. Volgens artikel 15 van de Grondwet moet er een wettelijke basis zijn voor vrijheidsontneming. Het gedwongen vervoer van demonstranten is een vorm van (tijdelijke) vrijheidsontneming. Een noodbevel biedt daarom onvoldoende wettelijke

⁵⁴ <https://www.pzc.nl/dordrecht/klacht-tegen-politie-voor-behandeling-demonstranten-fokker-bezetting-in-de-maak-a031a1bf/>

⁵⁵ <https://extinctionrebellion.nl/klachtencommissie-politie-geeft-extinction-rebellion-demonstranten-gelijk-bokkenpootje-en-ander-geweld-ging-te-ver/>

⁵⁶ <https://extinctionrebellion.nl/demonstranten-van-extinction-rebellion-hangen-prijskaartje-aan-politiegeweld/>

⁵⁷ <https://www.amnesty.nl/actueel/amnesty-international-wil-beter-toezicht-op-politiedatabanken-in-nederland>

⁵⁸ https://www.njb.nl/media/no4jocsg/njb09_de_beoordeling_van_politiegeweld_in_nederland.pdf

⁵⁹ <https://nos.nl/artikel/2591625-rechten-burgers-vaker-ingeperkt-met-noodmaatregelen-soms-langdurig>

⁶⁰ https://www.amnesty.nl/content/uploads/2022/11/AMN_22_33_demonstratierecht-onder-druk.pdf?x39202

grondslag.⁶¹ Dit kan ook in strijd zijn met artikel 5 van het EVRM.⁶² De Raad van State bevestigde dit, in lijn met eerdere uitspraken van de rechtbank van Amsterdam, in een uitspraak in juli 2025. In de uitspraak staat dat de verwijdering van demonstranten op basis van een noodbevel in het geval van een protest in 2020 geen wettelijke grondslag had.⁶³

Op 8 november 2024 vaardigde de burgemeester van Amsterdam twee noodverordeningen uit om een preventief algemeen verbod op demonstraties op te leggen. Deze werden uitgevaardigd naar aanleiding van de ongeregelde heden rondom de voetbalwedstrijd tussen Ajax en Maccabi Tel Aviv. Een zesdaags verbod op demonstraties in heel Amsterdam was een buitensporige beperking van het demonstratierecht. Amnesty International Nederland en zes individuele eisers hebben de gemeente Amsterdam voor de rechter gedaagd vanwege dit algemene verbod op alle bijeenkomsten.⁶⁴

Surveillance

Amnesty International Nederland heeft bij demonstraties regelmatig onrechtmatige identiteitscontroles door de politie gedocumenteerd.⁶⁵ Dit kan leiden tot de registratie van vreedzame demonstranten in politiedatabanken.

De politie gebruikt ook andere surveillancemiddelen om persoonlijke gegevens over organisatoren en deelnemers te verzamelen: monitoring van sociale media, drones, videosurveillance-wagens en camera's met hoge resolutie. Dit soort massale surveillance – zonder robuuste wettelijke waarborgen, transparantie of verantwoordingsplicht – ondermijnt zowel het recht op privacy als het recht op vreedzame vergadering, omdat het een afschrikkend effect kan hebben.⁶⁶

Er zijn gevallen gedocumenteerd van onaangekondigde politiebezoeken aan huis bij personen die aan protesten hebben deelgenomen, waarbij de demonstranten werden ondervraagd over hun betrokkenheid bij demonstraties. Na juridische stappen van Extinction Rebellion (XR) en Amnesty International Nederland heeft de politie haar richtlijnen voor huisbezoeken in verband met protesten aangepast.⁶⁷

Nieuwe wetgeving en moties

In 2025 werd in het parlement een groot aantal moties aangenomen waarin werd opgeroepen tot strengere regels rond protesten, met name burgerlijke ongehoorzaamheidsacties. In verschillende aangenomen moties werd de regering opgeroepen om het blokkeren van vitale infrastructuur, waaronder snelwegen, strafbaar te stellen,⁶⁸ om het gemakkelijker en sneller te maken om demonstranten te vervolgen,⁶⁹ en om het mogelijk te maken om tijdens protesten gezichtsherkenningstechnieken in te zetten om demonstranten snel te identificeren.⁷⁰

Dit jaar zijn verschillende wetsvoorstellen ingediend die mogelijk beperkingen opleggen aan het demonstratierecht, namelijk:

⁶¹ <https://pure.rug.nl/ws/portalfiles/portal/226283579/AA20220452.pdf>

⁶² https://www.amnesty.nl/content/uploads/2022/11/AMN_22_33_demonstratierecht-onder-druk.pdf

⁶³ <https://www.raadvanstate.nl/uitspraken/@152600/202205886-1-a3/>

⁶⁴ <https://www.amnesty.nl/content/uploads/2025/08/Amnesty-Nederland-c.s.-v.-Gemeente-Amsterdam.pdf?x39202>

⁶⁵ <https://www.amnesty.org/en/documents/eur35/6650/2023/en/>

⁶⁶ <https://www.amnesty.org/en/documents/eur35/8469/2024/en/>

⁶⁷ <https://www.politie.nl/nieuws/2025/mei/30/00-politie-verduidelijkt-werkwijze-huisbezoek-rondom-demonstraties.html>

⁶⁸ <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-34324-25.html>

⁶⁹ <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-34324-25.html>

⁷⁰ <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-34324-20.pdf>

- Een nieuw wetsvoorstel stelt burgemeesters in staat om online-inhoud te laten verwijderen als zij vrezen dat deze tot verstoring van de openbare orde kan leiden.⁷¹ De wet bevat vage definities en het risico bestaat dat de wet tegen vreedzame protesten wordt gebruikt.
- Er is een wetsvoorstel ingediend dat de politie toestaat om persoonsgegevens te verzamelen uit openbare bronnen over bedreigingen voor de openbare orde. Dit zou de deur kunnen openen voor het monitoren van groepen demonstranten en een afschrikkend effect kunnen hebben op het recht om te demonstreren.
- Een nieuwe wet die het 'verheerlijken van terrorisme en openbare steun aan terroristische organisaties' strafbaar stelt, zou onevenredige beperkingen kunnen opleggen aan de vrijheid van meningsuiting en de vrijheid van vergadering, met name aan solidariteitsacties voor Palestina, vanwege de brede en vage bewoordingen die worden gebruikt om deze termen te definiëren.⁷²
- Er is een voorstel tot een wetswijziging voor publieke consultatie ingediend om gezichtsbedekking tijdens protesten te verbieden.⁷³ Dit zou het voor demonstranten moeilijker maken om hun privacy tijdens protesten te beschermen.

Al deze wetten passen in een bredere trend waarin protesten worden gezien vanuit het perspectief van mogelijke verstoring van de openbare orde en waarbij de reactie bestaat uit meer beperkingen en repressieve wetgeving. De wetsvoorstellen maken het gemakkelijker om beperkingen op protesten in te voeren, zelfs voordat deze plaatsvinden. De wetsvoorstellen bevatten brede en onduidelijke definities, wat kan leiden tot willekeurige toepassing. Dit is een bijzonder punt van zorg, gezien het gepolariseerde politieke klimaat en debat waarin deze wetten tot stand zijn gekomen.

4. Vrijheid van meningsuiting

Nederland scoort hoog op internationale ranglijsten voor persvrijheid en vrijheid van meningsuiting. Deze vrijheden staan onder druk door verschillende ontwikkelingen, zoals een toename van het aantal aanvallen op journalisten, toenemende online haat en intimidatie tegen maatschappelijke organisaties, de gebrekkige uitvoering van verzoeken om toegang tot informatie, en nieuwe wetsvoorstellen.

Wettelijk kader

Vrijheid van meningsuiting is vastgelegd in artikel 7 van de Grondwet.⁷⁴ De Wet open overheid (WOO) regelt de toegang tot openbare informatie. De Mediawet bevat de regels en voorschriften voor publieke en commerciële media.⁷⁵

Vrijheid van meningsuiting geldt voor een breed scala aan verschillende vormen van opinie, inclusief ideeën die als kritisch of controversieel kunnen worden beschouwd, en ideeën of standpunten die kunnen schokken, beledigen of verontrusten. Het hebben van een mening is niet strafbaar. Er bestaan wel enkele beperkingen in het strafrecht gerelateerd aan het verbod op discriminatie en het aanzetten tot haat of geweld tegen groepen,⁷⁶ het aanzetten

⁷¹ <https://www.internetconsultatie.nl/0a0ov/b1>

⁷² <https://www.internetconsultatie.nl/terrorismeverheerlijking/b1>

⁷³ <https://www.internetconsultatie.nl/verbodgezichtsbedekkendekledingdemonstraties/b1>

⁷⁴ <https://www.denederlandsegrondwet.nl/artikel/2018/7-vrijheid-van-meningsuiting-censuurverbod>

⁷⁵ <https://wetten.overheid.nl/BWBR0025028/2025-11-13>

⁷⁶ <https://wetten.overheid.nl/BWBR0001854/2017-09-01> Artikel 137d

tot geweld of het oproepen tot strafbare handelingen.⁷⁷ Laster en smaad vallen eveneens onder het strafrecht en kunnen leiden tot hoge boetes of gevangenisstraffen.⁷⁸

Nieuwe wetsvoorstellen

Sommige nieuwe wetsvoorstellen zouden extra beperkingen kunnen opleggen aan de vrijheid van meningsuiting. Dit jaar is een nieuw wetsvoorstel ingediend dat burgemeesters de bevoegdheid geeft om online-content te laten verwijderen als deze een risico kan vormen voor de openbare orde. De bepalingen in dit wetsvoorstel zijn breed en vaag geformuleerd, waardoor er ruimte is voor willekeurige interpretatie en rechtsonzekerheid. De proportionaliteit van de wet is twijfelachtig, aangezien de burgemeester al over andere bevoegdheden beschikt om de openbare orde te handhaven. De wet lijkt vooral gericht te zijn op bepaalde vormen van protest.⁷⁹ Het Nederlands Helsinki Comité en andere maatschappelijke organisaties hebben een reactie op de raadpleging ingediend, waarin zij de autoriteiten oproepen de wet in te trekken.⁸⁰

Een nieuw wetsvoorstel over het 'verheerlijken van terrorisme' stelt elke vorm van steun aan terroristische organisaties strafbaar.⁸¹ De definitie van wat een terroristische organisatie is en wat steun daaraan inhoudt, is vaag en de wet is ingevoerd te midden van verhitte discussies over het strafbaar stellen van pro-Palestina-acties. De noodzaak van de wet is zeer discutabel, aangezien er al wetgeving bestaat die steun aan en promotie van terroristische groeperingen en acties strafbaar stelt. De voorgestelde wet zou de deur kunnen openen voor willekeurige toepassing. Er bestaat ook een risico dat de wet leidt tot discriminatie, met name tegen moslims en pro-Palestijnse demonstranten in Nederland. Na oproepen tot actie vanuit het maatschappelijk middenveld hebben Nederlandse burgers en organisaties kritische input geleverd tijdens de consultatie over het wetsvoorstel, die 11.561 reacties opleverde (gemiddeld worden er bij een consultatie 28 reacties ontvangen). De wet is nu in afwachting van verdere behandeling.

Er is een ander wetsvoorstel ingediend dat de politie, op verzoek van de burgemeester, in staat stelt gegevens te verzamelen over groepen en individuen wanneer er aanwijzingen zijn dat er een ernstige verstoring van de openbare orde zal plaatsvinden.⁸² Dit druist in tegen de verplichting van de staat om een veilige en stimulerende (online) omgeving voor vrijheid van meningsuiting te faciliteren. De wet is niet in overeenstemming met de proportionaliteits- en evenredigheidseisen voor beperkingen op de vrijheid van meningsuiting, aangezien zij een vage en lage drempel hanteert voor wat wordt beschouwd als een risico voor de openbare orde. In de praktijk betekent dit dat de politie groepen demonstranten kan monitoren alleen op basis van de indicatie dat er mogelijk een verstoring van de openbare orde zal plaatsvinden. Zelfs mensen die geen criminele activiteiten ontplooiën of van plan zijn dat te doen, kunnen in een politiedatabase terecht komen, zonder dat zij daarvan op de hoogte worden gesteld of de mogelijkheid krijgen om tegen een besluit bezwaar te maken.⁸³ Dit kan een verlamdend effect hebben op de vrijheid van meningsuiting, omdat het kan leiden tot zelfcensuur.

Intimidatie en aanvallen op journalisten en mediamedewerkers

⁷⁷ <https://wetten.overheid.nl/BWBR0001854/2017-09-01> Artikel 131 & 132

⁷⁸ <https://wetten.overheid.nl/BWBR0001854/2017-09-01> Artikel 261 & 262

⁷⁹ <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/wetsvoorstellen/detail?qry=wetsvoorstel%3A36789&cfg=wetsvoorsteldetails>

⁸⁰ <https://www.internetconsultatie.nl/oaooov/reactie/278643/bestand>

⁸¹ <https://www.internetconsultatie.nl/terrorismeverheerlijking/bl>

⁸² <https://www.internetconsultatie.nl/gegevensvergaringopenbareorde/bl>

⁸³ <https://www.internetconsultatie.nl/gegevensvergaringopenbareorde/bl>

PersVeilig, een onafhankelijk Nederlands instituut dat aanvallen op journalisten in kaart brengt en ondersteuning biedt, meldt een toename van aanvallen en intimidatie tegen journalisten en mediaprofessionals in de afgelopen vijf jaar.⁸⁴

In 2024 werden 249 incidenten van intimidatie en bedreiging gemeld bij PersVeilig, waarvan 56 gevallen betrekking hadden op fysiek geweld. Dit is een toename ten opzichte van voorgaande jaren.⁸⁵ Het meest recente onderzoek van PersVeilig, uit oktober 2025, wees uit dat 91 % van de cameramensen en fotografen te maken krijgt met agressie in hun werk;⁸⁶ 85 % gaf aan dat ze in de afgelopen 12 maanden te maken hadden gehad met agressie, en in 35 % van de gevallen zou dit maandelijks of wekelijks voorkomen.

Deze aanvallen worden aangewakkerd door schadelijke uitspraken van politici die de legitimiteit van onafhankelijke journalisten en de publieke omroep in twijfel trekken.⁸⁷ Dit ondermijnt hun werk en kan bijdragen aan een vijandige omgeving voor journalisten en mediaprofessionals.

Een andere maatregel die het medialandschap beïnvloedt, was het besluit van de regering om de btw op print- en online media te verhogen van 9% naar 21%. Deze belastingverhoging kreeg brede kritiek, onder meer van de Raad van State, die wees op het risico dat dit zou kunnen hebben voor de vrijheid van meningsuiting en de toegang tot informatie, zoals beschermd in de Grondwet en het EVRM.⁸⁸ Het parlement wees de maatregel uiteindelijk af en de btw blijft op 9%; echter, grote bezuinigingen op de publieke omroep bedreigen het pluralisme in de media.⁸⁹

Desinformatiecampagnes en gepolariseerd debat

De toename van online haat, aanvallen op journalisten, maatschappelijke organisaties, politici en andere publieke figuren, en desinformatiecampagnes – regelmatig geïnitieerd en gepromoot door extreem- en radicaal rechtse politici – kan bijdragen aan een omgeving waarin mensen zich minder veilig kunnen voelen om hun mening te uiten.

Een voorbeeld hiervan is het jaarlijkse evenement in Nederland – ‘de Week van de Lentekriebels’ – een week waarin seksuele en reproductieve rechten en gezondheid worden besproken op scholen, georganiseerd door de maatschappelijke organisatie Rutgers. Dit evenement is de afgelopen jaren het doelwit geweest van desinformatie- en lastercampagnes. Dit leidt tot haatspraak en online bedreigingen tegen medewerkers van Rutgers, leraren en andere betrokkenen.⁹⁰ Rutgers spande een rechtszaak aan tegen de ultraconservatieve organisatie Civitas Christiana wegens het verspreiden van valse informatie over dit jaarlijkse evenement. Rutgers won de rechtszaak en de rechter beval Civitas Christiana te stoppen met het verspreiden van valse informatie.⁹¹

Tijdens de verkiezingscampagne van 2025 verspreidden leden van de radicaal-rechtse PVV nepbeelden, gegenereerd met AI, om Frans Timmermans, partijleider van GroenLinks-PvdA, in diskrediet te brengen.⁹² Timmermans deed aangifte bij de politie. Tot nu toe zijn er geen sancties opgelegd aan de betrokken PVV-leden en is een van hen herkozen in het parlement. De Autoriteit Persoonsgegevens waarschuwde tijdens de verkiezingen voor de

⁸⁴ <https://persveilig.nl/artikelen/249-incidenten-gemeld-bij-persveilig-in-2024>

⁸⁵ <https://persveilig.nl/artikelen/249-incidenten-gemeld-bij-persveilig-in-2024>

⁸⁶ <https://persveilig.nl/artikelen/bijeenkomst-9-oktober-2025>

⁸⁷ <https://www.villamedia.nl/artikel/kritiek-mag-maar-verdachtmaken-van-journalistiek-raakt-de-democratie->
<https://wnl.tv/2025/12/22/martin-bosma-pvv-blijft-voor-afschaffing-van-publieke-omroep-berichtgeving-over-gaza-was-om-van-te-huilen>

⁸⁸ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2024/09/17/nader-rapport-wetsvoorstel-belastingplan-2025>

⁸⁹ <https://www.trouw.nl/opinie/opinie-de-publieke-omroep-is-een-politieke-speelbal-geworden~b51b253a/>

⁹⁰ <https://pointer.kro-ncrv.nl/hoe-misinformatie-de-online-haatmachine-tegen-de-week-van-de-lentekriebels-op-gang-trok>

⁹¹ <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBMNE:2025:1778&>

⁹² <https://nos.nl/collectie/14002/artikel/2588167-directe-invloed-van-ai-plaatjes-niet-te-bewijzen-maar-wel-gevaarlijk-precedent>

vooringenomenheid in AI-chatbots tijdens verkiezingen. De autoriteit constateerde dat mensen AI-chatbots gebruikten voor stemadvies. Na vergelijking van verschillende chatbots bleek duidelijk dat sommige partijen bevoordeeld werden boven andere.⁹³

Ook in de academische wereld geven onderzoekers aan dat ze zich minder vrij voelen om zelf onderwerpen voor hun onderzoek te bepalen, vanwege intimidatie en een gepolariseerd publiek debat. Nederland is gedaald op de *Academic Freedom Index* van V-Dem van 0,92 in 2019 naar 0,76 in 2024.⁹⁴ Academici die werken aan onderwerpen die als controversieel worden beschouwd, krijgen vaker te maken met intimidatie en bedreigingen; jonge onderzoekers en vrouwelijke onderzoekers worden hierdoor in het bijzonder getroffen. Dit wordt aangewakkerd door een gepolariseerd politiek debat, waarin politici academici vaak bestempelen als 'woke' of 'links'.⁹⁵

Deze voorbeelden laten zien hoe journalisten, maatschappelijke organisaties, academici en andere publieke figuren vaak te maken krijgen met intimidatie en haat wanneer zij hun mening uiten of hun werk delen. Dit creëert een omgeving waarin mensen zich minder veilig voelen om hun mening te uiten.

Toegang tot informatie en bescherming van klokkenluiders

De uitvoering van de Wet open overheid in Nederland is zwak. De maximale termijn voor het verstrekken van informatie na het indienen van een verzoek wordt meestal overschreden. Het gemiddelde lag in 2024 op 188 dagen, terwijl het toegestane maximum 28 dagen is, met een mogelijke verlenging tot 42 dagen.⁹⁶ In een parlementair debat zijn enkele moties ingediend die de uitvoering van de WOO zouden kunnen verzwakken, waaronder het afschaffen van boetes voor overheidsinstellingen wanneer zij niet tijdig op een verzoek reageren en het openbaar maken van de naam van de persoon die het verzoek indient.⁹⁷ Beide moties zijn verworpen. In een brief aan de informateur die belast was met het vormen van een nieuwe regeringscoalitie heeft het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties echter maatregelen voorgesteld om de WOO te vereenvoudigen en te beperken.⁹⁸

Klokkenluiders worden beschermd door de Klokkenluiderswet, maar er blijven enkele problemen bestaan. Er zit een maas in de Wet bescherming klokkenluiders 2023. De wet bevat de eis dat er sprake moet zijn van 'algemeen belang' voordat iemand recht heeft op klokkenluidersbescherming. Deze onnodige bepaling zorgt voor onzekerheid en ondermijnt de wet op verschillende manieren.⁹⁹ Hoewel het doel van de wet is om klokkenluiders een zekere mate van zekerheid te bieden, heeft de eis van algemeen belang juist het tegenovergestelde effect, omdat deze onzekerheid creëert voor (potentiële) klokkenluiders wier zorgen mogelijk niet als algemeen belang worden beschouwd.

De wet op de bescherming van klokkenluiders zal in 2026 worden geëvalueerd, aangezien er nog steeds problemen bestaan met betrekking tot het behoud van de anonimiteit van de klokkenluider en de sanctiebevoegdheid van de klokkenluidersautoriteit.¹⁰⁰

⁹³ <https://autoriteitpersoonsgegevens.nl/en/documents/report-ai-algorithms-netherlands-ran-july-2025>

⁹⁴ <https://academic-freedom-index.net/>

⁹⁵ <https://www.knaw.nl/publicaties/academische-vrijheid-nederland-reactie-op-actuele-dreigingen>

⁹⁶ <https://openstate.eu/wp-content/uploads/sites/14/2025/03/Schildpaddensoep-Woo-rapport.pdf>

⁹⁷ <https://openstate.eu/nl/2025/05/maatschappelijke-organisaties-sturen-brandbrief-aan-de-kamer/>

⁹⁸ <https://openstate.eu/nl/2025/12/position-paper-in-reactie-op-voorgestelde-inperking-van-de-woo/>

⁹⁹ <https://www.liberties.eu/f/vdxw3e>

¹⁰⁰ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2025/07/10/kamerbrief-over-stand-van-zaken-klokkenluidersdossier>

5. Recht op deelname aan besluitvorming

Ondanks de traditioneel sterke samenwerking met het maatschappelijk middenveld, is de afgelopen jaren het klimaat voor betekenisvolle en gestructureerde inspraak van het maatschappelijk middenveld op beleid op verschillende manieren verslechterd. De wereldwijde trend van "participatieve krimp" is ook hier merkbaar: de structuren voor maatschappelijke dialoog blijven weliswaar bestaan, maar het informele vertrouwen en de politieke openheid nemen af.

Wettelijk kader

Het recht op participatie is niet vastgelegd in de Grondwet, maar geregeld in het bestuursrecht.¹⁰¹ Het recht op openbare informatie is echter wel verankerd in artikel 68 van de Grondwet.¹⁰² Deze bepaling vormt een belangrijke basis voor publieke participatie, omdat burgers en maatschappelijke organisaties hiermee toegang krijgen tot overheidsinformatie die relevant is voor beleidsdebatten en besluitvorming. Een belangrijk instrument voor publieke participatie is het systeem van internetconsultaties, waarbij wetsvoorstellen en regelgeving ter inzage worden geboden aan het publiek. Deze consultaties moeten minimaal vier weken openstaan. Het is echter aan de afzonderlijke ministeries om te beslissen of een wetsvoorstel of beleidsvoorstel ter consultatie wordt geplaatst. Hoewel dit proces in de praktijk veelvuldig wordt toegepast, is er geen wettelijke verplichting om een internetconsultatie te openen.

Op lokaal en regionaal niveau geeft de 'Wet versterking participatie op decentraal niveau' burgers het recht om directer betrokken te zijn bij beleidsvorming. De wet verplicht gemeenten om uiterlijk in 2027 een verordening inzake burgerparticipatie vast te stellen. Dit omvat deelname aan de ontwikkeling van gemeentelijk of provinciaal beleid, ruimtelijke ordening en andere lokale bestuursprocessen.¹⁰³

Praktijk

Het Nederlandse plan in het kader van het *Open Government Partnership* (OGP) bevat expliciete toezeggingen voor samenwerking tussen overheidsorganisaties, het maatschappelijk middenveld en burgers.¹⁰⁴ Er is overheidsfinanciering en er zijn initiatieven voor burgerdialoog, participatieve fora en lokale participatie. Hoewel nationale kaders zoals de 'Wet openbaarheid van bestuur' (WOB) en het OGP-actieplan de nadruk leggen op openheid en participatie, blijft de steun voor binnenlandse maatschappelijke organisaties ongelijk en vaak ad hoc in plaats van structureel verankerd. Hierdoor verschillen de participatiepraktijken per gemeente en blijft de invloed op het beleid nog steeds beperkt. Ondanks sterke toezeggingen op papier, leiden deze aanhoudende machtsongelijkheid en implementatiekloof ertoe dat de inbreng van burgers en het maatschappelijk middenveld niet altijd wordt vertaald naar daadwerkelijke besluitvorming.¹⁰⁵

Uit OESO-beoordelingen op het gebied van open overheid en ruimte voor burgerparticipatie blijkt dat Nederland over sterke formele mechanismen voor participatie beschikt, maar dat er nog steeds een aanzienlijke kloof bestaat in de implementatie. Dit geldt vooral voor de

¹⁰¹ <https://www.njb.nl/wetgeving/wetsvoorstellen/burgerparticipatie/>

¹⁰² <https://www.denederlandsegrondwet.nl/artikel/2017/68-inlichtingenplicht-ministers-staatssecretarissen-interpellatie>

¹⁰³ <https://wetgevingskalender.overheid.nl/Regeling/WGK010370>

¹⁰⁴ https://www.opengovpartnership.org/wp-content/uploads/2023/09/Netherlands_Action-Plan_2023-2027_June_EN.pdf

¹⁰⁵ https://www.partos.nl/wp-content/uploads/2024/03/Partos_policy-recommendations-Dutch-MFA_civil-society.pdf

kwaliteit van raadplegingen, de toegang tot informatie en de inclusie van ondervertegenwoordigde groepen. Internationale standaarden (OESO, Raad van Europa, Rapporteur van de VN voor vrijheid van meningsuiting) benadrukken dat tijdige toegang tot informatie een voorwaarde is voor zinvolle participatie. De huidige implementatiekloof vormt dan ook een belangrijke belemmering voor burgerparticipatie.

Momenteel worden experimenten uitgevoerd met burgervergaderingen en -fora. Er is overheidsfinanciering beschikbaar voor burgerdialoog, maar tot nu toe is deze nog niet geïnstitutionaliseerd en is deze eerder ad hoc en gericht op lokale kwesties. Momenteel vindt er een nationale burgerdialoog over het klimaat plaats.¹⁰⁶ Een belangrijke uitdaging is de opvolging: hoe worden de aanbevelingen omgezet in concreet beleid, hoe wordt de uitvoering gecontroleerd en hoe blijft de burgerbetrokkenheid ook na de overlegfase bestaan? Omdat deze processen nog relatief nieuw zijn, richten ze zich vaak op specifieke kwesties (zoals het klimaat) en vormen ze nog geen systematisch, geïnstitutionaliseerd onderdeel van de bestuurspraktijk op alle terreinen.¹⁰⁷

Jeugdparticipatie is niet wettelijk verankerd en wordt slechts beperkt toegepast. Hoewel jongeren worden geraadpleegd, is er vaak geen sprake van zinvolle en structurele participatie gedurende de hele beleidscyclus. Nederland scoort slechts 58 op 100 op de V-DEM-index voor jeugdparticipatie.¹⁰⁸

Wet openbaarheid van bestuur

De uitvoering van de WOO is al lange tijd een punt van discussie. Zoals hierboven omschreven wordt informatie vaak te laat verstrekt. Ook wordt informatie sterk geredigeerd of zelfs in eerste instantie geweigerd, waardoor kostbare en tijdrovende bezwaarprocedures nodig zijn. Deze vertragingen (en weigeringen) ondermijnen rechtstreeks het vermogen van burgers, journalisten en CSO's om toegang te krijgen tot informatie en tijdig te pleiten, deel te nemen aan raadplegingen of te reageren op snel veranderende wetgevingsprocessen.

Gebrek aan raadplegingen en symbolische betrokkenheid

Uit de Publieksmonitor van *The Hague Center for Strategic Studies* blijkt dat 53% van de respondenten aangeeft dat zij het gevoel hebben dat ze geen invloed hebben op wat de overheid doet.¹⁰⁹ Dit gevoel van beperkte invloed wordt ook binnen het maatschappelijk middenveld ervaren. Steeds meer maatschappelijke organisaties vinden dat consultatieprocessen minder betekenisvol zijn geworden.¹¹⁰ Een belangrijke oorzaak hiervan is het waargenomen toenemende wantrouwen vanuit overheid en politiek, evenals een veranderende perceptie van de legitimiteit van pleitbezorgingsacties door maatschappelijke organisaties. Vaak worden organisaties pas geraadpleegd nadat beslissingen zijn genomen, in plaats van dat ze in een vroeg stadium om input worden gevraagd.

Maatschappelijke organisaties signaleren een verschuiving in het politieke klimaat en in de houding ten opzichte van hun belangenbehartiging, die soms met wantrouwen of achterdocht wordt bekeken. Dit leidt tot selectiever overleg, waarbij vaker de voorkeur wordt gegeven aan organisaties die politiek conform zijn of "niet-controversieel" worden geacht, waardoor ruimte voor kritische stemmen beperkt blijft.

¹⁰⁶ <https://www.burgerberaadklimaat.nl/default.aspx>

¹⁰⁷ <https://www.bosch-stiftung.de/sites/default/files/documents/2024-06/Country-report-netherlands.pdf>

¹⁰⁸ <https://www.kinderrechten.nl/jongeren-willen-meedoen-maar-krijgen-de-ruimte-niet-binnen-politiek-en-beleid/>

¹⁰⁹ <https://hcsc.nl/wp-content/uploads/2025/09/Hoofdpijnen-Najaarspeiling-HCSS-2025.pdf>

¹¹⁰ https://www.verwey-jonker.nl/wp-content/uploads/2025/09/124460_Ervaren-ruimte-maatschappelijk-middenveld-Nederland.pdf

Een veelgehoorde zorg betreft het moment van consultaties. Veel organisaties melden dat zij pas worden benaderd nadat belangrijke politieke beslissingen al zijn genomen, waardoor er weinig ruimte overblijft om daadwerkelijk invloed uit te oefenen op het beleid. Als gevolg daarvan ervaren maatschappelijke organisaties hun deelname steeds meer als symbolisch, wat frustratie, desinteresse en het gevoel dat burgerparticipatie niet serieus wordt genomen versterkt.¹¹¹

De vorige regering telde meerdere ministers die weigerden om degelijke consultaties te houden over wetgeving en beleid en die de officiële adviezen van adviesorganen, zoals de Raad van State, actief ondermijnden. Dit speelde o.a. bij nieuwe asielwetgeving die ingrijpende gevolgen kon hebben voor de rechten van migranten en vluchtelingen.¹¹² Belangrijke betrokkenen, waaronder het College voor de Rechten van de Mens, werden niet geraadpleegd en de Raad van State had slechts een week de tijd om advies uit te brengen.¹¹³

Daarnaast gingen de bezuinigingen door de minister van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingshulp gepaard met een gebrek aan consultatie met het maatschappelijk middenveld.¹¹⁴ Deze ontwikkelingen tonen aan dat betekenisvol overleg met maatschappelijke organisaties afneemt en dat formele adviesmechanismen (zoals de Raad van State) soms onvoldoende doorwerken in de uiteindelijke besluitvorming.

6. Veilige ruimte

Het politieke en publieke debat is de afgelopen jaren verschoven, waarbij kritische maatschappelijke organisaties worden bestempeld als illegitiem of radicaal in plaats van als essentiële democratische waakhonden. Deze trend nam in 2025 toe door meerdere politieke moties die erop waren gericht organisaties te criminaliseren of te stigmatiseren.

Wettelijk en beleidskader voor bescherming

Nederland heeft een stevig formeel wettelijk kader dat bedoeld is om een veilige ruimte voor burgerparticipatie te waarborgen. Dit is verankerd in constitutionele bescherming van de vrijheid van meningsuiting, vereniging, vergadering en privacy, en versterkt door de EU-normen zoals de AVG. Institutionele waarborgen omvatten onder meer het College voor de Rechten van de Mens, dat discriminatiezaken onderzoekt, en de Nationale Ombudsman, die klachten over overheidsinstanties behandelt.

Er bestaan enkele programma's en beleidsmaatregelen ter bevordering van de veiligheid van mensenrechtenverdedigers en journalisten, zoals PersVeilig, dat aanvallen op journalisten monitort en ondersteuning biedt na een incident.¹¹⁵ Het Shelter City-programma ondersteunt mensenrechtenverdedigers van buiten Nederland met tijdelijke vestiging.¹¹⁶ Voor mensenrechtenverdedigers in Nederland die bescherming nodig hebben, zijn de mogelijkheden beperkt. Sommige maatschappelijke organisaties bieden op eigen initiatief juridische en andere vormen van ondersteuning, maar er zijn weinig institutionele programma's die bescherming bieden en aanvallen documenteren. Dit geldt

¹¹¹ <https://civic-forum.eu/wp-content/uploads/2025/06/Civic-Space-Report-2025-Netherlands.pdf>

¹¹² https://www.euaa.europa.eu/sites/default/files/2025-06/2025_asylum_overview_Netherlands_EN.pdf

¹¹³ <https://www.mensenrechten.nl/actueel/nieuws/2024/12/18/index>

¹¹⁴ <https://www.wemos.org/en/government-drastically-cuts-funding-for-civil-society-organizations/>

¹¹⁵ <https://persveilig.nl/>

¹¹⁶ <https://sheltercity.org/>

ook voor de bescherming van mensenrechtenverdedigers in ballingschap die te maken hebben met transnationale repressie.

Vijandige retoriek en intimidatie

Het afgelopen jaar is er een verschuiving zichtbaar in de maatschappelijke en politieke houding ten opzichte van het maatschappelijk middenveld. Politici, overheidsfunctionarissen en media-actoren lijken maatschappelijke organisaties niet langer als kritische waakhonden te zien, maar als hinderlijk, onwettig, radicaal en extremistisch.

Deze trend zette zich voort in 2025. Politici criminaliseerden kritische acties van maatschappelijke organisaties waar zij het mee oneens waren, zoals de Antifa-motie, de motie om de ANBI-status van Extinction Rebellion in te trekken en de naamswijziging van de transparantiewet. Dergelijke claims krijgen veel aandacht in de media, wat leidt tot publieke verontwaardiging tegen bepaalde organisaties. Dit patroon weerspiegelt bredere zorgen over de rechtsstaat. Terwijl maatschappelijke actoren te maken hebben met toenemende juridische en politieke druk, worden ook institutionele waakhonden buitenspel gezet of genegeerd. Belangrijke toezichthoudende instanties zoals de Raad van State en het College voor de Rechten van de Mens zien hun adviezen steeds vaker naast zich neergelegd of ondergewaardeerd, waardoor de checks and balances die de maatschappelijke ruimte zouden moeten beschermen, wordt verzwakt.

Uit onderzoek van het Verwey Jonker Instituut in opdracht van het College, gaf 51% van de 119 geïnterviewde maatschappelijke organisaties aan dat zij in de afgelopen twee jaar te maken hebben gehad met online bedreigingen, intimidatie en/of agressie.¹¹⁷ Tijdens de focusgroepen gaven organisaties aan dat de stigmatisering door politici en het veranderende narratief een negatief effect hebben op de ruimte om vrij en veilig te kunnen opereren. Organisaties signaleren ook een toename van online haat en geweld als reactie op de content die zij op sociale media publiceren, waaronder seksistische of islamofobe opmerkingen.¹¹⁸

Een vijandige omgeving in het parlement vergroot het risico op gewelddadige uitbarstingen in de samenleving. Zo braken in Den Haag rellen uit nadat extreemrechtse groeperingen een anti-immigratieprotest hadden georganiseerd. De Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding- en Veiligheid (NCTV) wees op de normalisering van extreemrechtse ideologie als een van de belangrijkste oorzaken van het geweld en benadrukte de rol van politici in dit normaliseringsproces.¹¹⁹

Schadelijke retoriek tegen de media ondermijnt eveneens de onafhankelijkheid en veiligheid van journalisten. In 2024 registreerde PersVeilig 249 gevallen van intimidatie en bedreiging, waaronder 56 incidenten van fysiek geweld.¹²⁰ Onderzoek toont aan dat 91% van de cameramensen en fotografen te maken heeft met agressie,¹²¹ maar aangiften bij de politie leiden zelden tot vervolging en journalisten geven aan dat er na het indienen van een klacht vaak niets gebeurt.

Geïnterviewde organisaties die na publicatie van een rapport of publieke actie bedreigingen ontvingen, meldden ook dat er weinig tot geen opvolging was door de autoriteiten. Dit

¹¹⁷ https://www.verwey-jonker.nl/wp-content/uploads/2025/09/124460_Ervaren-ruimte-maatschappelijk-middenveld-Nederland.pdf

¹¹⁸ https://www.verwey-jonker.nl/wp-content/uploads/2025/09/124460_Ervaren-ruimte-maatschappelijk-middenveld-Nederland.pdf

¹¹⁹ <https://www.nu.nl/politiek/6370239/nctv-vindt-rellen-in-den-haag-een-teken-van-normalisering-van-extreemrechts.html?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>

¹²⁰ <https://persveilig.nl/artikelen/249-incidenten-gemeld-bij-persveilig-in-2024>

¹²¹ <https://persveilig.nl/artikelen/bijeenkomst-9-oktober-2025>

patroon komt overeen met de ervaringen van journalisten, wier meldingen van bedreigingen zelden tot vervolging leiden. Samen laten deze trends een groeiende kloof zien tussen formele bescherming en daadwerkelijke handhaving.

Nieuwe wetsvoorstellen (SLAPP's)

De implementatie van de EU-SLAPP-richtlijn (*Strategic Lawsuits Against Public Participation*) kan nieuwe waarborgen bieden tegen juridische intimidatie die journalisten en maatschappelijke organisaties kunnen ondervinden. De implementatie van de richtlijn laat echter te wensen over: er is geen duidelijke juridische definitie van SLAPP's, geen sterke mogelijkheid tot vroegtijdige afwijzing of volledige schadevergoeding, en de richtlijn geldt alleen voor grensoverschrijdende zaken. Hoewel de memorie van toelichting aangeeft dat de wet ook op nationale gevallen van toepassing zal zijn, is nog onduidelijk hoe dit precies geregeld wordt. Het wetsvoorstel bevat bovendien onvoldoende waarborgen en verwijst naar bestaande mogelijkheden, die in de praktijk onvoldoende bescherming bieden, duur zijn en onvoldoende toegankelijk. De Nederlandse anti-SLAPP-werkgroep, onderdeel van de *Coalition Against SLAPPs in Europe* (CASE), houdt de implementatie van de SLAPP-richtlijn nauwlettend in de gaten en dringt erop aan dat er effectieve waarborgen worden opgenomen.¹²²

Daarnaast waarschuwden 25 organisaties voor persvrijheid en mensenrechten dat het huidige voorstel onvoldoende recht doet aan de ernst van SLAPP's en aan de verplichting om effectieve en toegankelijke waarborgen in te voeren.¹²³

Privacy

Nederland heeft over het algemeen een robuust privacy- en gegevensbeschermingskader, gebaseerd op de EU-GDPR en geïmplementeerd via de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG). Deze wet specificeert hoe de EU-regels voor gegevensbescherming in de Nederlandse context van toepassing zijn en geeft de Autoriteit Persoonsgegevens bevoegdheid tot toezicht en handhaving.

Hoewel het recht op privacy in theorie goed beschermd is, worden privacyrechten in de praktijk vaak geschonden door onrechtmatige gegevensverwerking door de autoriteiten, zoals het surveilleren van activisten en demonstranten. Men is zich vaak niet bewust dat gegevens worden verwerkt, omdat er een gebrek is aan transparantie en toezicht. Handhaving is zwak vanwege het gebrek aan middelen van de Autoriteit Persoonsgegevens, wat resulteert in trage onderzoeken en beperkte afschrikking.¹²⁴

Het gebruik van gezichtsherkenningstechnologie roept ernstige zorgen op, omdat er onvoldoende controle, toezicht en rechtsgrondslag bestaat voor de inzet. De politie maakt op grote schaal gebruik van gezichtsherkenningstechnologie zonder voldoende aandacht voor de bescherming van mensenrechten zoals privacy en non-discriminatie.¹²⁵ De politie experimenteert met uitgebreide gezichtsherkenningstools zonder de vereiste effectbeoordelingen met betrekking tot privacyrechten en gegevensbescherming uit te voeren en zonder betrokkenheid van de functionaris voor gegevensbescherming, zoals voorgeschreven door de AVG.¹²⁶ De politie maakt regelmatig gebruik van gezichtsherkenningcamera's bij vreedzame protesten.¹²⁷

¹²² <https://www.internetconsultatie.nl/antislapp/reactie/e95f79af-f15c-4499-98fa-f5975a2769b3>

¹²³ <https://ipi.media/concerns-transposition-european-anti-slapp-directive-netherlands/>

¹²⁴ <https://www.amnesty.nl/actueel/netherlands-unchecked-power-id-checks-and-collection-of-data-from-peaceful-protesters-in-the-netherlands> & <https://www.amnesty.org/en/documents/eur35/8469/2024/en/>

¹²⁵ <https://www.bitsoffreedom.nl/dossiers/gezichtsherkenning/>

¹²⁶ <https://www.bitsoffreedom.nl/2024/03/27/de-politie-trekt-zich-van-niemand-wat-aan-bij-de-inzet-van-gezichtsherkenning/>

¹²⁷ <https://www.amnesty.nl/actueel/camera-surveillance-door-politie-moet-aan-banden-worden-gelegd>

Tegelijkertijd leiden politieke discussies en voorstellen om gezichtsbedekking bij protesten te verbieden tot groeiende zorgen. Surveillance is een toenemend probleem; verschillende wetsvoorstellen kunnen dit verergeren als demonstranten hun gezicht niet mogen bedekken en hun privacy niet mogen beschermen. Dit geldt ook bij een breder gebruik van gezichtsherkenningssoftware en als de politie meer bevoegdheden zou krijgen om bepaalde online (besloten) chatgroepen te monitoren, wat het recht op privacy verder kan aantast

Aanbevelingen

Dit rapport laat zien hoe een combinatie van langdurige en nieuwe uitdagingen, in samenhang met een steeds vijandiger politiek klimaat, de maatschappelijke ruimte in Nederland aanzienlijk onder druk zet. Het maatschappelijk middenveld moet ondubbelzinnig worden erkend als een essentiële pijler van de democratische rechtsstaat. Overheden dienen proactieve maatregelen te nemen om het maatschappelijk middenveld te waarborgen, te beschermen, te faciliteren en te versterken.

Om de krimpende maatschappelijke ruimte een halt toe te roepen, pleiten wij voor de ontwikkeling van een **nationaal actieplan ter versterking en bescherming van de ruimte voor het maatschappelijk middenveld**. Dit actieplan moet voortbouwen op bestaande aanbevelingen uit nationale rapporten en op aanbevelingen van de Europese Commissie, waaronder de EU-strategie voor het maatschappelijk middenveld en Aanbeveling (EU) 2023/2836 inzake participatie van het maatschappelijk middenveld. De totstandkoming van dit plan moet plaatsvinden in nauwe samenspraak met maatschappelijke organisaties en concrete maatregelen bevatten ter versterking van rechtsbescherming, inspraak, toegang tot financiering en financiële diensten, en juridische waarborgen voor maatschappelijke organisaties.

Aanbevelingen aan de wetgever en de nationale overheid

1. Erken en bescherm het maatschappelijk middenveld

- Erken de essentiële rol van maatschappelijke organisaties als waakhonden en verdedigers van mensenrechten, en hun bijdrage aan een vrij, pluralistisch en open democratisch debat;
- Staak schadelijke retoriek en praktijken die kritische maatschappelijke organisaties stigmatiseren, delegitimeren of criminaliseren.

2. Waarborg burgerlijke vrijheden in nieuwe wetgeving en technologie

- Trek wetsvoorstellen in die maatschappelijke organisaties of fundamentele rechten disproportioneel beperken;
- Voorkom de invoering van nieuwe wetgeving die de maatschappelijke ruimte verder inperkt;
- Zorg ervoor dat voorafgaand aan de invoering van biometrische surveillancetechnieken steeds een mensenrechten- en gegevensbeschermingseffectbeoordeling wordt uitgevoerd.

3. Bescherm de vrijheid van vergadering

- Bescherm en versterk de vrijheid van vergadering en voorkom de criminalisering van vreedzame demonstranten in het politieke debat en wetgeving;
- Breng de Wet openbare manifestaties in overeenstemming met internationale mensenrechtennormen;
- Bescherm het recht op privacy en beëindig de disproportionele surveillance van vreedzame demonstranten;
- Ondersteun gemeenten bij het beter faciliteren van vreedzame protesten, zonder het opleggen van onevenredige beperkingen.

4. Verbeter het juridisch en bestuurlijk kader

- Verminder de administratieve lasten voor maatschappelijke organisaties door systematisch te toetsen wat de impact van nieuwe wetgeving is op het maatschappelijk middenveld;
- Versterk de toegang tot de rechter voor maatschappelijke organisaties door bestaande wetgeving beter toe te passen, in lijn met de evaluatie van de WAMCA door het WODC.

5. Versterk participatie en verbeter de toegang tot informatie

- Bevorder betekenisvolle inspraak van maatschappelijke organisaties, inclusief jongereninitiatieven, bij beleidsvormingsprocessen;
- Verbeter de uitvoering van de Wet openbare overheid (WOO) en zie af van voorstellen die de WOO kunnen verzwakken.

6. Versterk bescherming van het maatschappelijk middenveld

- Zorg voor monitoring en systematische opvolging van intimidatie, bedreigingen of aanvallen op maatschappelijke organisaties, journalisten en individuele activisten;
- Richt een effectief en onafhankelijk mechanisme in voor onderzoek naar politiegeweld en wangedrag bij demonstraties, in overeenstemming met de artikelen 3 en 5 van het EVRM; en
- Zorg voor een doeltreffende uitvoering van de Anti-SLAPP-richtlijn, onder meer door een wettelijke definitie van SLAPP-zaken in nationale wetgeving op te nemen, toegankelijke procedures voor vroegtijdige afwijzing te creëren en deze waarborgen ook toepassen op binnenlandse SLAPP-zaken.

7. Zorgen voor duurzame financiering en toegang tot betalingsverkeer

- Richt een Democratiefonds op ter ondersteuning van maatschappelijke initiatieven die de democratische rechtsstaat versterken;
- Zorg voor voldoende middelen zodat maatschappelijke organisaties kunnen deelnemen aan consultaties en monitoringprocessen;

- Beperk lobby en pleitbezorging niet binnen subsidieregelingen, aangezien deze essentieel zijn voor democratische participatie;
- Zet de samenwerking met banken, maatschappelijke organisaties en financiële instellingen voort om de toegang tot financiële diensten te verbeteren;
- Bescherm de ANBI-status tegen politiek misbruik en zorg voor een gunstig fiscaal klimaat voor publieke giften.

8. Versterk het toezicht en verantwoording

- Neem periodieke beoordelingen van de staat van het maatschappelijk middenveld in Nederland op in de jaarlijkse EU-rechtstaatscyclus.

Methodologie

De methodologie van de Monitoring Action for Civic Space (MACS) is ontwikkeld om de staat van de maatschappelijke ruimte in EU-landen te beoordelen, met bijzondere aandacht voor zowel vooruitgang als verslechtering in geselecteerde landen. Het European Center for Not-for-Profit Law, het European Civic Forum, het Bulgarian Center for Not-for-Profit Law, Nyt Europa, Le Mouvement associatif, de Hungarian Environmental Partnership Foundation, het Netherlands Helsinki Committee, de National Federation of Polish NGOs en de Civil Society Development Foundation hebben hun krachten gebundeld om MACS te ontwikkelen, voortbouwend op hun gezamenlijke expertise op het gebied van monitoring.

MACS bestaat uit twee elkaar aanvullende instrumenten: landenrapporten en een systeem voor vroegtijdige waarschuwing en alertering (Early Warning and Alert System).

De methodologie monitort de volgende dimensies:

- Vrijheid van vereniging
- Toegang tot financiering
- Vrijheid van vreedzame vergadering
- Vrijheid van meningsuiting
- Participatie in besluitvorming
- Veilige ruimte

Elke dimensie wordt beoordeeld aan de hand van een reeks normen die de verplichtingen van de staat onder internationaal en Europees mensenrechtenrecht weerspiegelen. Elke norm wordt geëvalueerd met behulp van kwalitatieve indicatoren. Voor meer informatie kan de volledige methodologie worden geraadpleegd.

In de rapporten markeren rood gemarkeerde passages ontwikkelingen die direct of potentieel onder de bevoegdheidssfeer van de Europese Unie vallen. Dit helpt te verduidelijken waar de EU juridisch kan optreden, in tegenstelling tot ontwikkelingen die primair onder de verantwoordelijkheid van de lidstaten vallen.

2025 vormde de testfase van de methodologie door nationale partners. Terwijl sommige partners alle zes dimensies hebben gemonitord, richtten anderen zich op de drie kerngebieden van maatschappelijke ruimte (vereniging, vreedzame vergadering en meningsuiting) en kozen daarnaast één extra dimensie die aansloot bij nationale prioriteiten.

Landenproces

Dit monitoringsrapport bestrijkt ontwikkelingen in de maatschappelijke ruimte in Nederland in de periode van 1 januari tot en met 31 december 2025. Waar nodig worden ook relevante gebeurtenissen van vóór deze periode vermeld om context te bieden. De analyse is opgebouwd rond zes kerndimensies van maatschappelijke ruimte. Elke dimensie wordt beoordeeld aan de hand van vier normen met bijbehorende kwalitatieve indicatoren, waardoor zowel het juridisch kader als de feitelijke praktijk systematisch kunnen worden geëvalueerd.

De gegevensverzameling bestond uit uitgebreid deskresearch, interviews met relevante experts, netwerken van maatschappelijke organisaties en gerichte consultaties. Het deskresearch omvatte analyse van wet- en regelgeving (inclusief wetsvoorstellen), parlementaire debatten, beleidsdocumenten van de overheid, academisch onderzoek, officiële statistieken en rapporten van maatschappelijke organisaties, journalisten en toezichthoudende instanties. Ook mediaberichtgeving en documentatie van mensenrechtenorganisaties werden betrokken om praktijkervaringen in kaart te brengen. Interviews met vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties, deskundigen en andere relevante stakeholders leverden aanvullende kwalitatieve inzichten op, met bijzondere aandacht voor groepen die onevenredig worden getroffen door beperkingen van de maatschappelijke ruimte.

De verzamelde gegevens zijn samengebracht in verhalende analyses per norm, waarin zowel het juridische kader als de ervaringen van maatschappelijke actoren centraal staan. Voorlopige scores zijn gebaseerd op deze analyses en vervolgens besproken tijdens een focusgroep met vertegenwoordigers van het maatschappelijk middenveld en academische experts. De scores worden daarna verder getoetst op consistentie en methodologische samenhang door validatie door ECNL en via vergelijkingen tussen landen.

Beperkingen

De beoordeling is gebaseerd op de informatie die beschikbaar was tijdens de rapportageperiode. Sommige wetgevingsvoorstellen zijn nog in behandeling en worden daarom beoordeeld op basis van hun potentiële impact en het politieke debat daaromheen. Omdat verschillende databronnen slechts jaarlijks worden geactualiseerd en vaak met vertraging beschikbaar komen, is gebruikgemaakt van de meest recente beschikbare gegevens, aangevuld met input van stakeholders. Het rapport houdt bovendien rekening met een toenemend klimaat van polarisatie en intimidatie, dat de bereidheid van betrokkenen om zich vrijuit uit te spreken kan beïnvloeden.

Monitoring Action
for Civic Space